

Wiljandi mäss.

(Willu wõitlused.)

Jutustus Eesti wanast ajast.

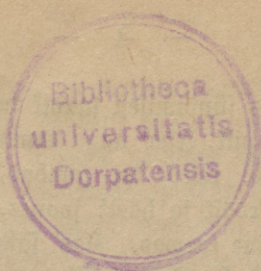

U. Rimmeli trüff, Tallinnas.

1452286x

A 3531.

1669

1.

Mitufada aastat on seft nüüd mööda läinud ja mõistlik lugeja usub wist ilma meie tunnistufeta, et selle jutu kangelast enam elus ei ole. Aga kui ta tänapäew weel elaks, meie armastafime teda wist niifama, kui *andriell* terwe Sakalamaa omal ajal teda armastas. Waenlast ei wõinud temal õigufe pärast ollagi; ja kui neid füiski juhtus olema, füis wõisid need ainult inimesed olla, kes tema sõprufe wäärilised ei olnud.

Kõik wanad sõnumid on jepa Willu kiitust täis; kõik tunnistawad järeletegemise wäärilise ühtlufega, et japp Willu kõige pristem, jumekam, tugewam, ausam ja rõõmsam mees kogu Wiljandimaal olnud. Üks ainuke ajalookirjutaja — wist weetõbine — teab weel juure kifada, Willu olewat oma alalist rõõmsat tuju kange te jookidega alal hoidnud. Meie arwame seda tühjaks laimujutuks. Et Willu, kui tal jänu oli, kolme mehe eest jõi, see on fula tõsi; et aga Willu füis ka kolme mehe jõuga, kui tahtis, kuue mehe töö ära tegi, see on weel wähem wale. Temal ei olnud mingisugust põhjust oma head t uju kange te jookidega alal hoida. Sarnane mees nagu meie Willu, ei wõigi muud kui heas tujus olla.

Mõtlege ise: mees sündimisest saadik terve kui kala wees, peale kuue jala pikk, keha nagu tamme tüvi, käwarred päris karu käpad, reied kui sambad, juuksed — küpse ruffi wäli, nagu rõõst ja hästi joones, filmad lahked ja fligawad kui suwine taewas. Kas säherdune mees võib nutra loomuga olla? Tohoo, siis peats ju wast selgest taewast wihma sadama!

Willu oli segamata werega maamees ja maarahwa põli oli neil päiwil wilets, nii wilets, et seda meie õnnelikus olewikus enam uneski ei mõisteta näha. Ka Wiljandi talurahwa röömuhallitad olid nii ära kuiwanud, et mehed ilma Willuta kergesti naermise ja naljakeitmise ära oleksid wõinud unustada. Nende igapäewane elu oli läbistilku raste orjus witsawuhina ja piitsahoopide saatel. Puhkamise ja meelelahutamise ajad olid need, kus talupojad oma karedate isandate wõi riisujate naabrirahwaste eest laantesse ja rabadesse palku jooksid, kus nälg, kakk ja küstjad elajad neile paremat põlwe palkusid. Kas see ime on, et niisugusel ajal inimeste naljajooned kuiwaksid ja naeruriistad, harjutamata jäädes, nõnda ära roostetasid, et pea enam liikudagi ei tahtnud? Meeleärakeitmine kattis kui tihed ämbliku wõrk eestlaste elu. Seda lõbusam oli muidugi ämblikute põli.

Nüüd ei olnud aga sepp Willu ei Saksa ega Daani sugu mõisnik, ei ordurüütel ega preester, ei munt ega ristisõitja — ühe sõnaga, Willu ei olnud ämblikute killast, aga füiski oli tema elu pealt näha lõbus ja õnnelik. Waatame, kuda see wõis sündida.

Terwe eestlaste maa seisis sel ajal paljude walitsejate all. Harju- ja Wirumaa kuulsid Daani kuningate sõna, wõi õigemalt ütelda, ei kuulnud kellegi sõna, sest et sealsed mõisnikud tegid, mis ise tahtsid; Väänemaal wa-

litses Vihula piiskop, Tartumaal Tartu piiskop; Saaremaa oli Saksa ordu ja sealse piiskopi wahale ära jaotatud; kõik muud endiste wabade eestlaste maajaod olid Saksa rüütliordu omad. Nimetatud isandad lasid eneste maid osalt ise harida, osalt andsid nad maa ja selle peal elawad talupojad oma wasallide wõi alamate kätte, kes enamasti rüütlil-, harwa Saksa kodanikuseisusest olid. Nendest ordu ja piiskoppide wasallidest on pärastine Eesti-, Liwi- ja Kuuramaa rüütliseisus välja kaswanud.

Eestlased ei olnud 14-da aastajaja hakatusel Saksa ordu ja piiskoppide maadel nime poolest weel kõik täied pärisorjad. Pärisorjadeks pidi üksi neid tehtama, kes pärast ristimist weel ristiusust taganesid. Nüüd olid aga peaaegu kõik eestlased enam kui ühe korra paganausku tagasi langenud, sest et ristiusku keegi neile arusaadawaks ega armsaks ei teinud. Nõnda olid siis wist juba kõik eestlased, kui mõned tosinad maha arwame, tõe ja nime poolest oma usuõpetajate pärisorjadeks saanud. Kes kogenudata weel nime poolest waba oli, sellel polnud suurt põhjust oma wabaduse pärast rõõmustada. Wõõraste sandate filmas oli ta ikka põlatud talupoeg ja oma rahwa meelest pealegi isamaa äraandja.

Sepa Willu esiwanemad olid ikka esimeste seas olnud, kes ennast ristimise weest puhtaks pesid, nii pea kui ristijad selja pöörasid. Selle pärast oli Willu pärisorjade wõsu ja ise Wiljandi lossi pärisori. Siiski oli ta orjust ainult lapsepõlwes tunda saanud. Rehajõu ja näidatud osawuse pärast oli teda häda ajal sõjameheks wõetud ja ordurüütlite seltsis oli ta wenelaste, poolakate, leedulaste ja piiskoppide wastu sõdimud. Ta oli tark ja wapper sõjamees, kellest karutükka räägiti. Oma peremehe,

Wiljandi komturi*) Goswin Herike, oli ta korra leedulaste keskelt wälja raiunud, aga selle juures isewangi sattunud. Wangist pääsis ta imelikul wiisil lahti ja põgenes Saksamaale. Siin õppis ta peenema sepakunsti selgeks ja läis keiser Ludwigi wäega Itaalias, kus papistid ta walusaid põhjalase hoopa kawa mälestasid. Rändamisehimu kihutas teda maast maasse; kui tugew sõjamees ja osaw sõjariistade sepp oleks ta päriselt wõdralle maale wõinud jääda ja toredasti elada. Aga igatsus isamaa järele ärkas ja läks aegamööda nii tungiwaks, et sepp Wiljandisse tagasi tuli ja ise ennast jälle orjusesse pakkus. Komtur Herike oli aus mees ja mõistis tänulik olla. Ta ehitas oma elupaiklale linna fiske seppapaja ja andis selle täiesti Willu hooletaks; orjapäiwi ei nõudnud temalt keegi. Aga Willu ei wõinud kõrgete kiwimüüride wahel elada; ta hakkas tõdunema ja läks laisaks. Siis lastis komtur talle ligi kats penikoormat Wiljandist eemale, põlise laane keskele, wana Pärnu maanteele uue seppapaja ehitada.

Siin tegi Willu nüüd juba wiiet aastat tööd; ta nimi oli kaugele üle Sakalamaa piiride kuulsaks saanud. Siwi landmeister**) Eberhard von Monheim ise oli tema töötoda waatamas käinud ja tema juures enesele mööga teha lastnud, millega, nagu mitmed tahtsid näinud olla,

*) Komtuurid olid suuremate orduloside pealikud ja ümberlaudsete maakondade walitsejad; Goswin Herike (wanem) — pärasiline Siwi landmeister.

**) Landmeister — maawalitseja. Neid oli Saksa orduriigis kõigest kaks: üks Preisimaa, teine Siwi- ja Kuuramaa jaoks. Nad olid orduriigi ülema walitseja hochmeisteri järele kõige kõrgemad riigiametnikud.

rauda laastudeks wõidi raiuda. Sepp tegi kõige peene-
maid töösid ja wõttis nende eest ka rikaste käest head
hinda. Tingimine ja nurisemine ei aidanud põrmugi; oli
sepp kord hinna nimetanud, siis oli ta wähema pakkumise
wastu kurdim kui furnu pealux. Wägiwald, mis sel ajal
meie maal kõiki asju õiendas, ei olnud siin ka mitte ko-
hane, sest sepp ja tema kolm selli olid kõwad mehe-
mürakad ja mõistsid ainult seda nalja, mida nalja pärast
tehti; pealegi seisis sepp wägewa konturi ja landmeistri
eneise kaitse all. Wiljandi lossi jaoks tegi ta maksuta
tööd, ja kui mõnel talutaadil tabjaranda wõi tosin lati-
naelu waja oli, siis sai ta neid sepa käest sagedasti Ju-
mala muidu ja paraja lonksu õlut peale kauba.

Ribedal sõjaajal läks ka sepp oma konturiga sõtta
ja tegi siis waenlaste pealaed oma alaks; aga sest saa-
di, kui ta oma käewarre jõudu wõõral maal raudriietega
ehitud sõjameeste kallal oli proowinud, ei teinud wõitli-
mine poolmetfaliste leedulastega talle enam suurt nalja.

„Tappa mõistab iga lurjus,“ ütles sepp selle asja
kohta. „Kui kangem nõrgema kallale läheb ja ta maha
notib, siis ei ole see kellegi sõdimine, ja mina seda
ei falli.“

Nõnda oli sepp, ehk küll nime poolest pärisori ja
pealegi waljude isandate pärisori, siiski nii waba mees,
kui keegi muu Siiwimaaal. Ta ei tundnud wägiwalla kar-
tuft ega rasteid elumuresid. Suguwendade wilets põli ei
teinud temale suuremat südamewalu. Ta kergitas nende
häda, kus wõis, elas aga ise isandatega heas sõpruses.
Sema sõna maksis talupoegade ees palju, aga ta ei olnud
oma mõju ilalgi kurjasti pruukinud, ei ninameheks püüd-
nud saada ega suuri asju juhtima hakata. Isamaa kõr-
gemad saatused jättis ta Jumala ja walitsejate hoolets.

Sea õnn ja usin töö olid Willu jõulaks meheks teinud. Väljaspidist uhkust ei armastanud ta teha, waid kandis talupoja riiet, nagu seadus seda allahoidetud rahwastelt nõudis. Uga tal oli oma wäike maja sepapaja juures ja maja sees oli tal palju ilusaid ja haruldasi asju, nende hulgas ka üks õppinud kott ja majapidaja, kelle ta ise kaugele maalt kaasa oli wõtnud. Peaaegu igal aastal käis sepp korra wõõral maal, osalt ordu, osalt oma enese tarwiduste pärast. Sealt tõi ta siis muu kraami seas ikka ka mõne waaditäre head marjamiina kaasa. Saksja keel oli tal selge kui wesi ja nii wõis ta omas majas ka kõrgeid külalisi wastu wõtta ja tehtud töö peale ise liiku anda. Nändamise lust ei wähenenud tema sees, ehk küll reistmine sel ajal hea tüki raskem ning hädaohtlikum, kui praegu, ja sepal sagedasti suur- ja wäikestisugu wõõrlitega tegemist oli. Oli reisihimu täidetud, siis tõttas sepp palawa igatsusega jälle koju ja kiitis paganaate ja kristlaste jumalaid, kes talle nii armsa ja ilusa maa kinkinud.

Siis pörus jälle maapind ta wägewate hoopide all, lõõtsad mühisefid, taotaw raud purtsas tuld ja ümberkaudne mets kajas südamlikust naermisest, mida sepp oma naljakate reisi lugudega kuuljatelt wälja meelitas. Kes siis Willu peale pilgu heitis, see ei läinud temast sõnalaujumata mööda; kes Willuga kord lõbusa sõna oli wahetanud, selle meel läks rõõmsaks, ja kes Willuga kord rõõmus oli olnud, see jäi tema sõbraks igawesti. Talupojad kogusid end trobikondade kaupa sepapaja ümber, oma suguwenna õnnelikku põlwe imetsema ja tema imelikka sõnumid wõõrasteist maadest ning rahwastest kuulama. Uga ka suured jaksadki jäid mööda sõites seisatama ja mõnigi peene pibaga rüütlipreili unustas tema pärast

hüdaohu, mis kallitele kuubedele lendawate sädemete poolt ähwardas. Ühe sõnumi järele olewat koguni konturi wennatütar, kui ta seppa esimest korda silmitsenud, järgmisel wõl niisugust unenägu näinud, et, kui ta seda oma pihitiisale üles tunnistanud, see auline isand väga tõsiselt pead olla raputanud.

Kui lõpetuseks weel nimetame, et sepp Willu poismees wõi koguni wanapois oli — kui kolmeümnetahel aastast meest nõnda wõib nimetada — siis on lugejal tema täieline pilt käes.

2.

Oli südatalwe aeg, kui Willu ühel päewal, pärast lõunat, töö sellide hooleks jättis, näo puhtaks pesti, oma kõige parema wammuse selga tõmbas, ankrufese kõige kallimat Prantsuse marjawiina kaenlasse ja tee jalge alla wõttis. Tee wiis põlisest metsast läbi ja ei olnud muud kui kitsas, sügawa lume sisse tallatud rada. Tallajate jälgi wõidi kergesti üht teisest lahutada; neid oli kõigest kõiki kolme sugu: Ühed olid määratu suured ja sügawad, neid wõis Sakalamaal üks ainuke mees teinud olla, ja see oli sepp Willu ise. Temast wõeldi, et kui tema korra üle wälja kõnnib, siis on maantee walmis. Teised jäljed olid niisugused, et neist aru ei saadud, kas nad naiste- wõi meesterahwa omad olid. Kolmandad jäljed aga wõisid ainult naisterahwa ja pealegi väga õrnade ja tillufeste jalgadega naisterahwa tehtud olla. Sepp otsis hoolega neid jälgi ja hoidis ennast nende peale astumast. Olid jäljed tüki aega nagu kadunud ja tulid korraga jälle nähtawale, siis naeratas sepp kõige näoga. Ümberringi

kohises kõrge kuusemets, nagu ta wanal ajal suuremat jagu Cesti pinnast kattis. Inimeste teeradast käisid põigiti wahel metselajate jäljed läbi, millest arwata wõidi, et mets mitte hädaohuta jalutamisepää ei olnud.

Sepp kõndis nii tuliselt, et õht kõrwadeft mööda wuhises, aga siiski läks terve tund aega mööda, enne kui ta seatud sihile jõudis. See oli ükfit talu, mis ühes kõrwaliste hoonetega kõrge palkaia tselkel metsa serwal seisfis. See oli Risti talu ja tal oli isemoodi ajalugu.

Ennemuiste oli siin lähedal wana eestlaste kants olnud. Kants wõeti sakslaste poolt tormiga ja tema kantsjad tapeti selleaegsete misjortäride wiisi järele puhtalt ära. Üks ainulene pagan mõistis nii haledasti armu paluda, et teda elusse jäeti ja ristiti. Mees ei saanud küll uuest usust sugugi aru, aga ta jäi kindlasti usutoojate üleloomulise wäe ja wõimu sisse uskuma. Kantsfi sisse pandi salk Saksa mehi ja ristitud maamees jäi sulafeng nende hulka elama. Hiljemini wõtsid paganad kantsfi tagasi ja häwitafid omalt poolt kõik sakslased puhtasti ära. Ükfi ristitud maamees leidis armu, üteldes, et ta ainult wägiwalla sunnil ristiwett olla wastu wõtnud. Mees arwas õigesti, et eestlaste asjad nurja minemas olid, ja jäi salamahti wõõrastele truuwiks. Tema sobitusel saib sakslased kantsfi kerge waewaga jälle kätte ja häwitafid ta seekord hoopis ära. Tänu pärast jätsid nad ümberkaudse maa äraandja omaks. Tema ja ta järeltulijad jäid wabadeks ordu alamateks, kellele nad ainult kümneft maffid ja sõja ajal wäes teenisid. Nad mõistsid oma haruldast seisupaika suure wisadusega hoida. Küll katsuti hiljemalt mitu korda nende käest maid ja priiust rööwida, aga nad mõistsid ikka kiusajate käte alt wälja libiseda.

Umbes kakskümmend aastat enne meie jutu algamist

oli Wiljandi komtur Herike selleaegse Risti talu peremehega, olgu kogemata või meelega, riibu läinud ja ähwardas talu ära võtta ning terwet perekonda prjadeks teha. Digust ei olnud tal selleks küll sugugi, aga kes sel ajal digusest hoolis? Komtur lastis ühe hulguse läbi, keda Risti talust wälja oli aetud, tunnistada, et sealsed inimesed ebajumalatele olewat ohwerdanud, losfi papp wandus neid kui ususalgajaid ära ja — kohus oli mõistetud. Risti talu omanikud olid nüüd seaduse järele komturi pärisorjad ja see võis nendega teha, mis tahtis. Nüüd oli häda suur. Kawalus üksi võis weel wägivalda võtta.

Sel ajal elas Risti talus noor ja imeilus neiu, nimega Kröödt, peremehe kauge sugulane. Teda seletas peremees, kes lapseta lest oli, Risti talu pärijaks ja saatis ta suurte kingitustega wihase komturi juure, oma päranduse päraost armu paluma. Ordu seaduse järele ei tohtinud komtur küll kedagi naisterahwast enese ligi sallida ega oma enese emale ega õelegi suud anda; aga keegi ei wõinud teda keelata ilusa näoga waeselapse palweid kuulata ja ennast neiu pisarate läbi liigutada lasta. Komturi liigutus oli nii suur, et ta neidu enam tagasi ei lastnudki minna ja Risti talu rahwale nende tegemata patud andeks andis.

Ilus Kröödt elas pool aastat losfis, tuli siis ühel päewal jälle Risti talusse tagasi ja sai komturi armuliku soowi järele peremehe naiseks. Zuba kolm kuud pärast pulmi tõi ta kassitud ilmale, ühe poja ja ühe tütre. Et see nii kähku sündis, on ime, aga weel imelikum on see, et peremees ega perenaine selle ime pärast mitte sõnagi ei raisanud. Mõlemad näisid täiesti rahul olewat. Aga kui lapsed kaswasiid, ilma et uut sugu juure oleks tulnud, hakkas Risti peremees nukurust põdema. Lapsed olid pris-

113. ked ja lenad kui kannid, aga fiiski ei wõinud isa ilma meeleärituseta neid waadata. Ta näis neid enam kartwat kui armastawat; iialgi ei julenud ta neid sülle wõtta
114. ega paitada. Peremehe meel läts weel nukramaks, kui ta igapäew selgemini nägi, et Krööt lapsi wäga palawasti, teba ennast aga wäga leigelt armastas. Krööt oli oma lossis olemise ajal sakste peenema wiisiga harjunud ja nende waimu enese sisse imenud; eestlasi põlgas ta kui tooreid talupoegi, kes tema imelikust, weel wanasti põlwes nähtawast ilust suurt lugu pidada ei mõistnud.
116. Waene peremees hakkas pödema, heitus fängi, tõrjus lapsi hirmuwärinaga enesest eemale, jampsis wäga kentsakalt ei tea misfugustest Saksa lastest, wandus ennast ja naist maa põhja ja õhkas oma tumestatud hinge wiimaks higistades ja ahastades wälja. Krööt jäi leseks ja kaswatas lapsed, teba ta hullupööra armastas, Jumala ja sakste kartuses üles.
118. Rakstid olid nüüd üheksateistkümmne aastased. Wend Priidu oli tena, sirge noormees, päris Saksa näomoega ja käharate juustega, loomu poolest kergemeelne, suur wõrukael, laisk ja hea südamega. Tema kõige armsam aja wiide oli mööda metsi ja külasid luusida, metselajatega sõdida ja külaneiubega naljatada. Öde Mai — ema üksi hüüdis teba ifka täie nimega Mariaaks — oli ema nägu, niisama ilus, aga weel peenemate joonte ja liikmetega.
121. Maie filmad olid lahked, nagu tõsine ja mõislik, käte nahk file kui siid, sest et ema neid mõne Saksa sugu wälmehe tarbeks püüdis hoida; pikem ja peenem riie, kui muidu talutüdrukutel, kattis Maie jalgu, aga meie tunneme neid juba nende jälgedest.
122. Nii oli koht ja nõnda olid inimesed, kelle juure sepp kange tuhinaga tõttas.

3.

Willu ei tõstnud enne pead, kui ta järsku kloomata õuevärawa ette seisma jäi. Ta tõmbas sügawasti hinge ja ootas mõne filmapilgu, enne kui läe värawa külge pani. Leides, et seestpoolt palgi jarnane riiw värawale ette oli tõmmatud, hüüdis ta oma meelest lauwais õrnasti, hirmuga lähemate puude okstelt pelguate wareste meelest aga küllalt karedasti:

„Ae, ristirahwas, tehke wäraw lahti!“

Õue poolt ei olnud häält ega liikumist kuulda.

Sepp kordas hüüdmist nii südikalt, et waretsed hoopis teise metsa lendasid.

„Tohoo, mis sa märatsed?“ kõlas korraga noor ja wärste mehehäääl otse sepa pealae kohal. Willu tõstis filmad sügawa imestusega taewa poole ja nägi noort meest, kes katkiti wärawa kõrgema posti otsas istus ja temale naerdes oma walgeid hambaid näitas.

„Priidu!“ hüüdis sepp. „Waata poissi, kuhu ta sõge ei ronin!“

„Sinu sõna ei ole selge, seft ma ei tea, kes see pois siin peaks olema,“ ütles Priidu, kes seda ei sallinud, et temale ta habemepuudust otsekohe wõi kaudselt meelde tuletati. „Et mul selge ja küps mehe mõistus on, näed ja sellest, et ma rasket wärawat lahti ei hakka kangutama, waid kergema waewaga üle ronin.“

„Päris poissi tembud,“ naeris sepp sõbralikult. „Kuhu ja siis nüüd selle puhuga tahtsid rännata?“

„Wõi minagi seda tean?“ oli Priidu kergemeelne wastus; ja peeneid moffi kelmikalt muigutades lisas ta juure: „Kuule, ütles mulle õige, mis leidust sa nii suure hoolega oma jalge eest otsisid, et mind siin ülewal ammuugi ei näinud?“

Sepp ei wastanud selle küsimise peale midagi, waid lõikas kurja näo.

„Mis sul seal ankrus on?“ küsis Priidu.

„Tee wäraw lahti, külap siis näed. Kas ema on täna paremas tujus?“

„Kui sul ankrus head asja on, wast siis ema tuju ka paraneb; praegu on ta sinu peale wäga kuri,“ teatas Priidu mureliku näoga ja kadus posti otsast.

Wäraw ähtis ja kriiksus Priidu kannatamata käte all. Sisse astudes oleks sepp peaaegu lomistanud. Asi, mis tema jalga oli takistanud, seisis mitu sammu eemal, maja ukse lähel; takistuse nimi oli Mai ja Maie nagu õhtus sel filmapilgul nii palju lahkest ja soojust wälja, et Willu meelett talwise külma tundmus kadus ja tema südamesse suwise pühapäewa rahu asus. Kumb enne kumma-gile käe wastu sirutas, kumb enne ilma mingisuguse nähtawa põhjuseta magusasti naerma ja siis jälle sügawa tõsidusega kõige tühjemat juttu westma hakkas — see jääb seletamata küsimuseks. Nad seisid käsi käes, waa-tasid teine teisele otsekohse filmade sisse ja olid wäga heas tujus. Samal ajal weerles kallid wiina ankur mööda libedat õuet ja oleks wist hoopis unustusse jäänud, kui mitte Priidu teda halastades oma hoole alla poleks wõtnud ja koha prunti wälja kiskuma hakanud.

„Maria! Uga Maria!“ hüüdis wihane hääl ukse wahelt.

Seal seisis teine Mai, kuid wananenud näoga, kräsus kulmudega ja tige-da pilguga.

„Taewake, kas minu Mai peaks ka wana poole niisuguse näo saama?“ jähwis mõte sepa peaaegust läbi. Üks pill Maie filmi tegi talle selle mõtte lolluse koha sel-geks ja sundis teda Maie kätt salamahiti suruma.

„Maria, ega sa kurt ole?“ k aratses Kristi Kr d t paisuwa wihaga. „Rohe lasse sepa k sti lahti ja tule tupp! (Mai t itis esimest k stu, aga mitte hirmuga, waid waguwa naeratamisega.) Ja sina, Willu, k da julged sa enese h bemata n gu weel minu ees n idata? Alles tunaeila wihastasid sa mu surmani  ra. Peenike Saksa r tsepp Hadubrand Flittergold tuleb meid waatama, kingib Mariale kalli kaelar tiku, austab meid k iki oma lahke k nega, otsekui oleksime meie tema w arilised! Minu s da julab n hes, kui s gawasti ta Mariat austab, kui  nnelikuts ta teda teha p i u a b. Seal tuled sina nagu kurt waim oma rumala ninaga wahale, hakkad ausat meest narrima ja pilkama ja peletad wiimaks isanda, kelle k iinemusta w ariline sa ei ole, majast w lja.“

„Kes teda k stis minna?“ k sis sepp  lasid kehitates.

„Kas tema pidi ennast sinusugusest pilgata lastma?“

„Ega temagi suu seotud olnud.“

„Pidi sinuga wist n gelema hakkama? Ta  itles  iglaste uhkusega, et orjale muud wastust waja ei ole kui keppi.“

„Seda ta  itles wist  isna t stest?“ naeris sepp.

„Kahju, et ta minu k est keppi ei tulnud k isima,“ lissas Priidu laisalt juure.

„Wait!“ k rgatas ema l kendawail filmil. „See p sti pagan on sind waest tallekest juba nii palju rikkunud, et tema moodi haukuma hakkad. Sina tahad noor peremees olla ja aitad oma maja teotajat hirwitada? Tule, taewas, appi! .. Aga seda ma  itlen, et mina seda enam sallida ei taha. Ei taha, ega taha! Kas kuuled, Willu? Edespidi j   parem meile tulemata! Sa saadad meid otsekohes h tatusesse. Meie k ige qusamad s brad

peletad sa ära, Priidust teed sa joodiku ning hulguse ja Mariale pistad sa rumalad mõtted pähe...“

„Pai ema, ole wait!“ palus Mai punastades.

Uga Krööt oli tõrelemise tuju sees, kus waigistamine otse niisama mõjub kui kasetoht tules. Ta hakkas seppa weel waljemini hurjutama ja wälja tõrjuma. Waene Willu seisis pea norus ja kahewahel. Naisterahwa kisa teeb just kõige wahwamaid mehi kõige kergemini araks. Kergesti oleks wõinud nii juhtuda, et meie hiiglane wiimaks plehku oleks pannud, kui mitte Priidu õigel ajal päästjana ep oleks ilmunud. Priidu oli wiinaankruga tuppä lipanud, seal kannu magusa marjawiinaga täitnud ja astus sellega nüüd ema ette:

„Joo, ema, aga nuusuta enne! . . . Aeh, kas on hea?“

Krööt oli kotturi wõõrsil wõõramaa wiinasiid tundma ja neist lugu pidama õppinud. Magus lõhn, mis ta ninasse puutus, jahutas tema wiha filmanähtawalt.

„Kust sa seda said?“ küsis ta peaagu lahke näoga.

„Joo enne, külap siis aru saad,“ wastas Priidu.

Krööt wõttis lonksu, muigutas molli, wõttis teise lonksu, naeratas, wõttis kolmanda ja kitis wiina heaks.

„Niisugust wiina jääb Siwi landmeister alles himustama,“ seletas Priidu tõsiselt ja jõi kannu tühjaks. „Niisugust wiina on terwel Siwimaal ainult ühel mehel ja see on Siwimaa kõige parem mees. Seal ta seisab, alandlikum kui sulane, ja ootab paremat tänu, kui ta seni meie käest saanud.“

„Nii head wiina ei ole sepal ilmaski olnud,“ ütles Krööt moka otsast, aga siiski juba ilma tigiduseta.

„Nii head mitte, aga halba ei ole tal ka ialgi olnud,“ tõendas Priidu südame põhjast.

„Katsu nüüd asja!“ pillas Krööt, talle tuju ifka pahanes, kui ta nägi, et lapsed sepa eest seisid. „Kes ta wiinasid on palunud? Muudkui sind õpetab joodikuts. Tema suur wiinatundja! Kas si jaba alla! W'a sepp pole ialgi wee ega wiina wahet tundnud ega ole ka ta wiinad tea mis.“

See oli kannatliku Willulegi liig.

„Minu wiinad ei ole tea mis?“ hüüdis ta äkilise wihaga. „Mina ei tunne wee ja wiina wahet? Kas sa tead, Risti Krööt, et sinu suu selle wäärt ei ole, mis sa praegu oled rüübanud! Päh, tema ütleb „tea mis!“ Oh ja wiinane tont! Mina ei tunne wiina! Pagan wõtku, kui see wiin mitte kõige parem ei ole, mida Jumal on kaswada lastnud, siis ei pea ka keegi temast tilka enam saama. Priidu, too ankur wälja! Ma wistan tühja wee maha, küllap siis mäletate, mis magu ta oli. Too ankur sija, Priidu!“

Igawesti jääb tõeks, et naisterahwa mõtteid keegi surelik ette ei tea arwata. Armu ja hirmu jagawad nad filmanähtawalt mõne kõrgema wäe sunnil, ja wanad germaanlased pidasid neid sellepärast õigusega peaaegu jumaliku au sees. Kes oleks, näituse pärast, ette wõinud kuulutada, et Krööda mõru nägu sepa turtsumise ja ähwardamise juures järk järgult mahedamaks pidi minema? Nähes, et sepp tõesti wihane oli ja et Priidu tema käsu täitmiseks tупpa tahtis minna, sasis Krööt Priidu sabast kinni, wälgutaskelmitalt naeratawaid silmi sepa poole ja ütles lahkesti noomival häälel:

„Sinul kohe ifka tuli takus, Willu. Kas meesterahwas tohib n'a kärjitu olla? Ma naljatasin . . . Kuule, kas sul seda wiina weel palju on? On küll? Mai, mine

pane mett ja leiba lauale! Ehk soendab sepp selga ja wõtab pisut hingepidet."

Krööt kadus ukse taha ära ja Priidu ning Mai talutafid sepa poolwägise elutuppa. Perenaine ja wiinankur olid nagu tina tuhka kadunud. Noortele inimestele ei teinud see suuremat walu. Pea täitis nende rõõmus wadin ja naer terwet tuba. Kõigest oli näha, et need kolm inimeselooma isekeskis wäga suured sõbrad olid.

Küll oli Kristi Krööt katfunud ümberkaudsetest mõisatetest ja Wiljandi linnast alamt Saksja sugu rahwast oma majasse meelitada ja oma lapsi nende noorema sooga sõbraks teha. „Santwärgid“ tulid ka wahel jõuka perenaise toitu maitsma ja sealt seda wõi teist finki kaasa wõtma, waatafid aga fiiski üle öla „wabade talupoegade“ peale ega kutsunud neid iialgi oma juure wõõraks. Priidu ja Mai olid sest ammugi aru saanud ja ei läinud omalt poolt kedagi taga otsima. Maiel oli noorte meeste seas palju kumardajaid, aga linna noorsandad liputasid ainult tema ilusa näo ees saba ja talupojad roomasid tema wabaduse ja rikkuse ees kui ussikesed. Sepp Willu üksi armastas teda kui omasugust inimest ja kena, tarka tüdrukut. Kas Maieke seda nägi wõi mitte, on teadmata; teada on nii palju, et Mai igakord, kui sepp Kristi talusse wõõraks tuli, oma ema meelest ülestiiga elawaks ja wahel koguni wallatuks läks . . . Priidu filmas oli sepp kõige mõnusam mees temast tuntud maailmas; ta aeles päewade kaupa sepapajas pingi peal ja filmitfes imestuse ja aupakkumisega, kuda töö sepa käte all edenes; siis tuli wast ka Priidule himu tööd käfile wõtta, mida ta muidu kui surmarohthu wihtas ning põlgas. Sepal jälle oli, nagu öeldud, pool maailma sõpru

täis, aga kellegi juure ei tormanud ta nii määratute sammudega, kui Risti talusse.

Rus inimesed õnnelikud on, seal ei armasta nad suurtest asjadest ega sügavast tarkusest kõneleda. Ka meie sõprade jutt oli sel puhul nii tühine, nende rõõm kõlise waatleja filmas nii lapselik, et sest laiemalt rääkida ei maksa. Tühi jutt ja naer kestsid nii kaua, kuni perenaine jälle nende keskele ilmus. Krööda filmad hülgasid ilma nähtawa waimustuse põhjuseta ja ta keel käis pisut kangesti; tuju näis efiotja kaunis hea olewat, läks aga kohe tufaseks, kui ta nägi, et sepp ja Mai nii teine teise ligidal istusid, et kõige peenemgi Saks rätsepp nende wahese ei oleks mahtunud.

„L—lõpetage ju oma hirnumist!“ käretses perenaine. „Häbi sulle, Maria! Kohe mine waata, mis kuduja teeb!“

Mai tõusis sõnakuulelikult üles ja läks teise tuppa.

„Miks te ikka w'a maakeelt jahwatate?“ taples perenaine edasi. „Oleks sest Willust wähemast nii palju kasu, et mu lastele Saks keelt õpetaks! Te saate ju kõik t'ast aru, miks te siis ilmasi ei räägi!“

„Ega meie saklad ole,“ urises Priidu.

„Saklad ole!“ osatas Krööd. „Waata nokameest! Sina palju tead, mis sa oled! Kui sa Saks keelt räägiksid, siis näeksid kõik kohe, et sa pärisori ei ole.“

„Saksamaal on kõik pärisorjad — sakslased,“ ütles sepp. Rahju küll, et ta seda ütles, sest nüüd oli Kröödal põhjus käes otsekõhe tema kallale kippuda:

„Katsu mul suurt Saksamaa tundjat! Tahad wist uhkustada, et sa mööda Jumala ilma hulkumas oled käinud? Mis sa siis nüüd õige enesest arwad? Ah? Rumal ori sa oled ja seks sa jääd. Armust on sind natuke wallali

Iastud — nüüd tema suur ninamees! Waat' sulle! Oma filmigi ei tohiks ja meie, kui wabade inimeste poole üles tõsta!"

"Kuule ema, ilma sinuta oli meil siin üsna mõnus istuda," ütles Priidu haigutades.

"Woit!" käreatas ema. "Sina seisad alati tema eest, aga selle peale ja ei mõtle, et ta sinu kuriwaim on. Ilma temata oleksid sina ammuigi kõikide wiisakate noor-sandate sõber ja Marie peene hantwärgi pruut. Mis ta siin waritses? Mis sa meist tahad, sepp? Oled ja tõesti nii juhm, et sa Mariat omale loodad saada?"

"Olen ikka nii juhm," ütles sepp alandlikult.

"No siis jää ka juhmiks!" kilkas Arõõt. "Sina narukael julged Saksa rätsepat pilgata? Kas sa tead ka, mis see tähendab: Saksa rätsepp? Temal pole muud waja kui sinu peale kaebada, ja sind pandakse tulist rauda kandma ja poodakse wõllasse. Oma põlwe peal pead ja temalt andeks paluma, et teda oled pahandanud."

"Oleks ta seda selge sõnaga nõudnud, eks ma seda siis wist oleks teinud," naeratas sepp.

"Aga ta pani plagama," kisas Priidu juure.

Arõõt oli nii wihane, et ta mõnel ajal oma osawat keeltki ei saanud liigutada. Et aga wihane naisterahwas ikka midagi peab tegema, siis kahmas ta nurgast luua kätte, astus sellega otseskohe sepa ette, püüdis teda ühe pilguga elusalt ära põletada ja karjus, kui keelepaelad jälle lahti peafid, inetu häälega:

"Kasi siit wälja ja ära näita oma nägu enam!"

"Ära tule meest narrima," ütles sepp pahaselt ja liikkas luuawarre, mis kardetawal wiisil tema nina all wibas, nii järsku kõrwale, et warsis ja wihane naene õhu sisse rõnga kriipsutasid. Selle peale pani sepp kaapkübara

pähe ja läks sõnalausumata välja. Priidu tahtis ta järele lipata, aga ema ei lastnud teda uksest välja. Warsti kuuldi õuest wärawa raskumist ja tagant toast tasast nuufumist . . .

Sakkas juba pimedaks minema. Sepp Willu sammus tuntud teerada mööda kodu poole. Ta jalad ei tuletanud enam tiivu meelde, waid liikusid raskelt ja laisalt. Küll wahis ta jällegi enese ette maha, aga seekord ei otfinud ta tillukesti jälgi ega naeratanud, kui üks neist kogemata filma puutus.

Kümmeminutit wõis ta sedawiisi kõndinud olla, kui ta enese selja tagant rutuliste ja kergete sammude kraabinat kuulis. Ümber waadates nägi ta Maie tulewat.

„Willu!“ hüüdis tüdruk nõrga häälega ja wiivitas sammu.

Sepp ei liikunud paigast.

Mai tuli ligemale, pikkamisi, kartlikult. Kui ta sepa ees seisis, nägi see poolpimeduseski, et tüdrukul punasets nutetud filmad olid.

„Mis sul arus, et nii hilja weel pimedasse metsa jooksed?“ taples Willu karedasti.

„Tahtsin näha, kas sa wihane oled,“ wastas Mai aralt naeratades ja naisterahwaste wiisi järele mehe filmist seletust otsides.

„Olen jah wihane,“ turtus Willu. „Ega ma koer ole, et mind malakaga uksest välja aetakse.“

„Ära pahanda, Willu,“ palus Mai. „Ega ema nii kuri ole kui ta näitab. Waata, kui sa teine kord jälle tuled, siis on ta seda lahkem.“

„Enam ma ei tule.“

„Ei tule?“

„Mitte jalaga.“

„Siis ja oled ikka tõesti vihane?“

„Olen jah.“

„Kas minu peale ka?“

„Ei, sinu peale ei ole, aga . . . ma ei tea, kuida ma pean ütlema . . . ja ei ole mulle praegu mitte nõnda armas, kui muidu. Waata, ja oled täiesti oma ema nägu ja see paneb mind mõtlema. Kui ma täna tema kurja nägu nägin ja ta alatut mõnamisi kuulasin, tuli mulle see kentsakas mõte, nagu oleksid sina ise see olnud, nagu võiksid sina ka niisuguseks saada. Tont teid naisi teab! Ma ehmatasin isegi ära, nii et süda walutama hakkas. Praegugi walutab, ja pea on kurwi mõtteid täis. Mina ei teadnud siamaani mingisugust wahet jakske ega maa-inimeste wahetele teha, aga teile laulab ema igapäew ette, et jaksab üksi inimesed ja meesugune paljas loom olewat; ehk mõjub see pillamisi ka sinu ja Priidu peale, ja teie hakkate mind ka alatuks pidama.“

„Sa ei armasta mind enam? küsis Mai sureja häälega.“

„Ei ma tea isegi ütelda,“ kostis sepp mõttes.

„Koh, Jumalaga siis.“

„Jumal kaasa.“

Rumbki ei tahtnud enne paigast liituda.

Mõned filmapilgud wältas sügaw wailus. Mõlemad seisid nagu tardunult ja wahtisid Jumal teab kuhu pimedasse metsa. Wailus läks õudseks, piinlikuks

„Sead ööd, Willu!“

„Sead ööd, Maiele!“

Dumi krabises wähekese, nagu oleks keegi jalgu wahetanud. Sepa kehast käis wärin läbi. Vähemal filmapilgul surus ta sooja, tuffsawat keha oma rinna wastu ja

faks pehmet käewart punusid endid kui sitke ja file madu tema faela ümber . . .

Taewast kustus wiimne ehakuma ja paks pimedus kattis metsa, kui sepp Willu ja tema Maiese käsi käes Risti talu poole tagasi rändasid. Metsa sõrwal oli lah-
tumine

„Et sa mind mu ema näo pärast wihtama ei hakkaks, siis on parem, kui sa nii pea meile ei tule,“ ütles Mai, kümnelt forda Jumalaga jättes.

„Aga kuda ma sind näha saan?“ päris sepp mu-
relifult.

„Eks mina siis pea ifka sinu juure tulema,“ wastas Mai õnnelikult naeratades.

Üheks filmapilguks sulasid mõlemad kujud nii täiesti fokku, et neid pimedas üheks kehaks wõidi arwata. Siis lagunes must fogu jälle tahte jalku, millest suurem metsa wahele kadus, kuna wähem weel tema sammude kaugele kaduwat kõminat kuulama jäi.

4.

Britidu luusis harjunud wiisil mööda metsi ja kü-
lasid. Ühel päewal juhtus ta suures Jõemäe külas
olema, kus peremehed parajasti tähtsat koosolekut pidasid.

Waesed mulgid olid sel aastal lammaste farnased, kelle seljast mitu nahka korraga tahetasse nülgida. Efi-
mene nahk jäi taewa omaks, kes põllud rahe ja alalise
wihma läbi ära rikkus; teise naha wõtsid mõisaomanikud,
kolmanda Rooma kirik, neljanda rööwijad leedulased.
Wiimaks tuli Wiljandi komtur ja nõudis wiwendat nahka,

põlluwilja kümnest, mida talupojad Toomapäewaks lossi pidid wedama. Arusaamata wiisil leidsid mõned külad siiski weel wiienda naha ja wiisid Wiljandisse. Nende hulgas, kellel midagi wiia ei olnud, oli Jõemäe küla. Eht oleks siiski mõni talumees salwe põhjast weel peotäie leidnud ja sellegi elu ning terwise hoidmiseks ohwerdanud, aga seal juhtus parajasti Priidu külasse ilmuma, kes meestele wägewa kõne pidas ja neile selgeks tegi, et wiit nahka kellegi lamba seljast ei wõeta. Mehed olid selle peale weo wedamata jätnud ja saaditud komturi juure wabandamist paluma saatuud. Saaditud ei tulnud mitmel päewal tagasi; talupojad olid nende ja eneste pärast mures ja pidasid nõu, mis peale hakata. Priidul ei olnud siia küll tegemist sugugi, aga ta kõneles siiski südilt kaasa.

„Mehed!“ hõikas Priidu täie kõriga, „olete teie jänesed? Mis pärast on teie südamed argtust täis? Minge, kutsuge komtur ise siia, küll ta siis näeb, et teie oma puudusest tõtt olete rääkinud. Ruhelda tema teid ei wõi, selleks elab weel õigus maailmas. Ülekohut ei tohi aga teegi inimene enesele teha lasta; kes ülekohut kannatab, teeb suuremat kahju kui see, kes ülekohut teeb. Miks on Jumal igaihele käed loonud ja wemblad lastnud kaswada? Tuldakse teie kallale, punnige wastu! Teid on ühes külas enam mehi kui Wiljandi lossis wäge . . .“

„Aga mis meist pärast saab?“ heitis üks wanamees wahеле.

„Saagu, mis saab, aga teie olete siiski näidanud, et ise mehed olete. Wõõrad peawad aru saama, et nad meie rahwaga meie omal maal nõnda mängida ei tohi.“

Umbes selle sisuga kõneles Priidu weel mitu kõnet ja näha oli, et need kõned nooremate peale mõjuma hakkasid. Rad raputasid rusikaid ja tõstsid suurt kära.

„Peksta meie endid ei lasse!“ müristati mitmest küljest. Vanemad katsusid nooremaid waigistada, aga see tegi asja veel hullemaks. Mõra läks nii suureks, et üks enam teise sõnast aru ei saanud.

Korraga astus kõrge kaswuga munt, kelle lähenemist keegi tähele ei pannud, kõrgete karkudele ja hüüdis tugevalt, sügawa häälega selges maakeeles:

„Rahu kõigile!“

Kohtumise ja imestusega pöördusid kõikide näod pika munga poole, keda keegi ei tundnud, kelle mehine kuju ja uhke, tõsine nägu aga kõiki aupakkumisele sundisid. Mitmed tundsid ebausklikku hirmu ja löid salamahiti risti ette. Priidu, kellel kartus ja hirm tundmata asjad olid, astus munga ette ja wahtis teda pealaeft kuni jalatallani, nagu mõnda kentsakast wõõramaa lindu.

„Armsad inimesed, hoidke endid õnnetuse eest!“ rääkis munt, kui kõik wait olles ootama olid jäänud. „Mõtlege, mis teie teha tahate! Teie tahate ütsipäini terve Saksa ordu wastu hakata. Sellega näitate küll, et teie wahwad mehed olete, aga mõtlemata wahwus ei wõi muud kui kahju tuua. Sõjameeste wastu ei wõi teie palja käega hakata, meeletu katse eest aga saab teid kõiki tükkideks raiutama. Dige küll, et mees surma ei tohi karta, aga mõtelge, mis siis teie waestest naistest ja lastest peab saama?“

„Mis munt naistest ja lastest teab?“ pillas Priidu.

Munt filmitseks teda lahke näoga ja ütles tasemalt:

„Tõsi on, et mõned poisikesed neist enam rääkida mõistawad, aga palja rääkimisega pole nad veel toidetud ja kaetud... Ürge mõtelge, mehed, et mina teid arale wägiwalla kannatamisele awatleda tahan. Ei koguni. Ma tuletan teile ainult meelde, et teie mitte üksi iseenes-

tele ja oma peredele, waid kogu rahwale kahju teete, kui rüütlikid ilma asjata äritate. Teie põli on praegu küll raste, aga wõõrad isandad wõtawad kõige wähemast tõrkumiseft põhjust oma iket weel raskemaks teha ja maarahwa wastupanemise jõudu täiesti lämbutada. Paremt on, kui segamata rahus terve rahwa jõud kosub ja siis igalpool ühe korraga teole ärkab. Waat', siis on aeg wahwa olla, siis maksab wara ja eluga mängida, sest mängu hind on wabadus ja õnnelik põli; siis on ka lootust, et mäng wõidurikkalt lõppeb, nagu hiljuti üks Saksa sugu rahwale, kes kõrgetel mägedel elab, on näidanud*)."

Wunga filmad hülgasid kentsakalt, kui ta neid sõnu kõneles. Mehed wahtisid imestades waimulikku meest, kellest aru polnud saada, kas ta waigistaja wõi ässitaja oli. Keegi ei kohtnud sõna. Walitsewas waiatuses oli selgesti kapjade podinat kuulda, mis ligemale näis tulewat. Warsti tuli ka metsatuka tagant suur ratsaliste jalk nähtawale. Eesotsas sõitsid ordurüütlikid, walged kuued seljas ja mustad ristid rinna peal; nende kannul raudriides sõjamehed ja sulased; odad ja paljad mõõgad wälkusid heledal päikesel paistel.

Talupojad waatasid kahwatades üks teise otja. Wunga näo üle libises tume wari. Keegi ei julenud häält teha, aga mitmed piilusid kaitsewa metsa poole; neil näis himu olewat jooksu panna. Et aga keegi esimene ei tahtnud olla, siis jäid kõik paigale ja loondufid tihedasse hunikusse. Wäesalk tuli kiirel sõidul ligemale ja piiras talupojad igast küljest sisse.

*) Wunk räägib siin Schweitzi rahwast, kes ennast 30 aastat enne meie jutu algamist Habsburgi raste ifte alt wabastas ja oma priitust tugewa käega kaitstes.

Wiljandi komtur, halli habemega ja ausa moega rüütel, ütles walju häälega, aga wiletsas maakeeles:

„Teie, koerad, julgete minu käskude ja ordu seaduste wastu hakata? Küll ma teile näitan! Teie ei taha enam künneft anda? Doodake, küll ma teid õpetan! Kes on teid tõrkumisele äsfitanud? Kes on teie ninamehed? Kohe tooge nad wälja!“

Talupojad seifid tummalt ja pead norus. Kui küsimise peale wastust ei tulnud, käskis komtur ühte ehmatanud näoga wanataati teiste hulgast wälja kiskuda ja teda piinata, kuni ta eestwedajaid nimetaks. Aga waewalt sai wanataat esimest korda karjatada, kui juba Priidu komturi ette astus ja julgesti hüüdis:

„Mina üksi olen süüdlane!“

Komtur ei tundnud Priidut näo poolest, aga kenasirge noormees näis ta meele järele olewat.

„Nii noor ja juba nii pahur?“ ütles ta peaaegu lahkesti. „Kas sa tead ka, et sa kui rahwa äsfitaja surema pead?“

„Kui muidu läbi ei saa, eks siis wõi surra kah,“ wastas Priidu omal laisal wiisil, „aga minu surmast ei tule teile suurt kasu. Walju kurjem äsfitaja jääb elama, kes teie kõwadest seadustest uialgi ei hooli. Kui teie tema siit ilmaft ära kaotaksite, waat' siis oleks isandatel ja orjadel rahu.“

„Kes see äsfitaja on?“ küsis komtur.

„Ülekohus ja häda,“ wastas Priidu.

„Ah, sa oled hea naljahammas,“ naeratas komtur. „Loodame, et sa meile enne surma losifikeldris weel palju nalja saad tegema. Siduge ta finni!“

Sulased kippusid Priidu kallale.

„Kas lasete mind sõna lausumata ja fätt liigutamata kimbutada?“ pöördus Priidu karistawal toonil talupoegade poole. Need tegid nukrad näod, jäid aga waffa.

Nüüd käskis komtur talupoegade hulgaft mõned, kes temale kõige tugewamad ja julgemad näisid olewat, wälja astuda ja eneste pealmised riided maha wõtta. Kui nad siis, niueteri paljad, wärisedes ja hambaid lõgistades talwise külma käes seisid, kõneles komtur neile weel mõne õpetawa ja maanitsewa sõna ja tuletas neile lõpuks meelde, et neid, kes ennaft mitte tõrkumata peksta ei lase, kuni paras mõõt täis, kui jookskuid kõrwupidi puude külge pidi naelutatama ja nõnda edasi nuheldatama. Naised ja lapsed, kes käre peale meeste ümber kokku olid jooksnud, hakkasid seda kuuldes kasa ringutama ja suure häälega hulguma. Neid peletati majadesse ja lubati neile, kes weel wäljas nägu näitawad, walusaid witsu anda.

Enne kui nuhtlemine algas, astus piff munk, keda ka fakslastest keegi ei näinud tundwat ja kelle ligiolemisest keegi ei hoolinud, komturi ette ja ütles Saksa keeli:

„Teie teete ordule ja kõigile wõõrastele kahju, kui talupoegi asjata nuhtlemisega äritate. Neil ei ole sugugi süüid ega ole neid ka keegi ärsitanud, waid ainult kibeda häda pärast on nad sel korral moona wedamisega wiibinud.“

„Neid nuheldakse tõrkumise pärast ja teistele hirmuks,“ ütles komtur pahaselt. „Puudust neil ei ole; see on kõik wale ja teie, mungad, õpetate talupoegi waletama.“

„Meie õpetame neile õiget usku ja ausaid elukombeid, teie aga teete neile ristiusu läilaks ja õpetate neile paganate roojust,“ hüüdis munk lõkendawa pilguga. „Teie tahate neist taltsaid koduloomi teha, aga kätte ise mendedega ümber kui metselajatega. Teie ei kaitse neid, kes

iseennast kaitsta ei wõi, kellegi eest, waid rööwite neid ise-
palljaks ja nuhtlete neid, kui midagi enam rööwida ei ole.“

Seletuseks nimetame siin, et orduriütlite ja piiskop-
pide ning nende alla seatud kloostrite keskel ühtepuhku kas
awalik sõda wõi salawaen wälkas. Nad olid teine teise
wõimu peale kadedad, listusid üks teise käest maid ära,
tõstsid wastastikku paawsti ja keisri ees rasteid kaebtusi ja
pesid endid siis waledega ja suurte rahaohwritega puhtaks.
Üks wihawaenu põhjus ole see, et preestrid ja mungad
rahwast wähegi õpetada ja harida püüdsid, kuna ordu-
rüütliid ja nende wasallid käte ja jalgega rahwa walgus-
tamise wastu seisid. Wägiwalsed teod olid mõlemalt
poolt igapäewased asjad: iseäranis olid rüütliid, kui kan-
gemad, alati walmis munkasid ja piiskoppide alamaid
kimbutama. Sellepärast peame tundmata munga julguise
üle imestama, kes ükspäini wägewa komturi wastu julges
wälja astuda. Ette oli näha, et see heaga ei lõppe.

„Häbemata munk!“ kargatas komtur wihaselt. „Küll
ma sulle näitan, mis ordu ja rüütliite sõimamine maksab!
Siduge ta finni!“

Munk kahwatas; wist sai ta aru, et liig kaugele oli
läinud. Ta lükkas kolm sulast, kes ta kallale tikkusid, ainja
käeliigutusega tagasi ja hüüdis õhwardawal häälel:

„Komtur! komtur! Urge kutsuge õnnetust enese ja
ordu kaela! Minu taga seisab Riia peapiiskop ja püha
isa ise.“

„Ja kõige pealt su selg, mis su häbemata sõnade
eest wastama peab,“ pillkas komtur. „Kuttu, sulased!“

Munk laskis ennast pealt näha rahuliselt siduda.
Naks meest seati tema ja Priidu walwajateks, teised hakkasid
tööle . . .

Wälja walitud süüaluseid peksti kuu, väga kuu. Kõle ähwardus hirmutas õnnetuid põgenemast; nad karjusid hirmsasti, kargasid wahel kõrgesse, tantfifid jalalt jalale, heitusid kummuli lumesse, tõusid jälle jalale, ja rasfed hoobid sabasid itka edasi ning sünnitasid peenikest were wihma.

Meie meelest on nüüfugune nuhtlemine hirmus ja jälk, aga meie ei tohi enda tundmust muinasaja inimestelt nõuda. Wanaaegsed nuhtlused olid kõik hirmus waljud, aga inimesed olid nendega nõnda harjunud, et keegi ei nurijenud. Selle pärast ei tohi ka meie mõelda, nagu oleks komsur ja tema selfilifed iseäranis külma südamega ning werejänulifed mehed olnud, et nad ilma mingifuguse liigutufeta teisi inimesi piinata lastfid. Oma aja arwamise järele ei olnud nad muud kui õiglased ja pealegi weel helbed kohtumõistjad, kui süüaluste liikmed ja elu puutumata jätsid. Nüüsama wähe tohime nende talupoegade peale kaebtust tõsta, kes õnne waral nuhtlusest olid pääsenud ja nüüd küll nukrate nägudega, aga mitte ilma jalarõõmuga teiste walu waatasid.

Wäga kentsakalt mõjus see nähtus Priidu peale, kes sõherdust asja esimest korda nägi. Ta nägu oli lumiwälge ja krampidest wiltu kifutud, silmad pärani lahti ja ehmatust täis. Mjuti katsus ta kõwi kütkeid katkestada ja tõmbas käesõoned nii kangesti pingule, et weri näkku tõusis. Ka munk oli kahwatanud, aga pealt näha täiesti rahuline. Tasakesti nihutas ta ennast Priidu ligemale, kuni nende seljataha seotud kõed kokku puutusid. Wahid ei pannud seda tähele, sest nende silmad olid põnewil nuhtluse paiga poole pöördud.

Wüimaks käsks komsur peksmist lõpetada, kui peksetawad juba nõrkema hakkasid. Ta noomis weel korra kõiti

talupoegi, et nad äsfitajate sõna ei kuuleks ja veel samal päeval oma kohut täidaksid, sest et järgmisel tõrkumise korral „tõsine nuhtlus“ neid ootawat.

Komtur ei saanud oma kõnet veel lõpetada, kui ta selja taga wahi kära tõusis. See tuli sest, et Priidu arusaamata wiisil omad käed lahti saanud, nagu wälk kõrwal seiswa hobuse selga karanud ja metsa poole kihutanud oli.

„Wõtke ta kinni!“ müristas komtur sulaste poole.

Kolm, neli meest kargasid hobuste selga ja kihutasid Priidu järele. Teistega tõttas komtur naabriküla poole, mille elanikkude üle niisamuti kohut pidi mõistetama. Munk seoti oheliluga kõige tugewama sõjamehe sadula külge ja wõeti sel wiisil kaasa.

Nuheldud Idemäe küla mehed pugesid waikest igaüks oma urtsikusse, kus naiste hale hulgumine ja meeste wõimetu wandumine veel kaua kostis.

5.

Sepp Willu oli oma kolme selliga kibeas töös, kui forraga üksik ratsaline tuhatnelja sepapajast mööda kihutas.

„Eks mul ole tore hobune?“ karjus Priidu — sest tema see oli — ilma pidamata mööda lennates. „Urge ütlege, et mind nägite! Riiütliid . . .“

Nohkem ei wõidud tema sõnadest aru saada. Sepp raputas pead ja pomises midagi „hullust poisist“ ja „sõgedatest tempudest“. Natuke hiljemalt jõudsid Priidu järele saadetud sulased sepapaja ette ja küsisid, kas siin põgenewat ratsalist pole nähtud. Seletuseks lisasid nad juure, et põgeneja talupoegade ülesäsitaja ja hobuse

waras olla, seda nemad jälgede kaudu metsas taga ajanud, kuni jäljed suure tee peale ära lõppenud.

Sepp aimas paha asja ja katsus, nii palju kui võimalik, sulaste aega raisata. Ta kuulas põhjalikult järele, mis süüd põgeneja teinud, mis nägu, kas habemega ja misjuga habemega, mis riides, misjuga hobuse seljas ja kui wana ta olnud. Kui ta arwas, et Priidu ju kaugemale küll oli jõudnud ja hädalised sulased juba kirsitaks läksid, tunnistas Willu wenitades, tema teada olla seda moodi mees mõne filmapilgu enne sulaste tulemist sepapajast mööda ratsutanud ja kõrwalisele teele pöörnud, mis Priidu mõisa poole wiis. Et sepp habematal wiisil luiskas ja sulastele teed näitas, mis Priidu teest kaugelt kõrwale kaldus, seda peame oma kangelase häbiks tõeks tunnistama.

„Miks sa pagan, seda kohe ei ütelnud?“ turtus üks sulane kurja näoga.

„Ega mina kõigi hulguste waht ole,“ andis sepp külma werrega wastuseks. „Minul on oma töö toimetada. On teile ametiks antud hobusewargaid wõrgutada, siis tehke ise silmad lahti ja wõtke koiwad kullasse.“

Petetud sulased ratsutasid kirudes näidatud teed mööda edasi.

„No ütle poissi!“ pomises sepp murelikult. „Tema koeranahk warastab hobuseid ja ässtitab talupoegi mäsule. Oh sina tüütis! Pagan teab, mis paha lugu sest weel wälja võib tulla. Rahju, et ma ise enam Ristile kuulama ei wi minna.“

Natukese aja pärast jõudsid komtur ja tema sall sepapaja ette. Küla, mille üle nemad kohut mõistma läksid, oli siit pool penikoormat eemal, sellesama tee ääres. Komtur ja sepp olid, nagu teame, head sõbrad, aga sõprus ei keelanud meie alatut kangelast sugugi komturi suud ja

filmi niisama täis waletamast, nagu ta sulastega oli teinud, kui tema käest küsiti, kas ta põgenenud Priidut näinud. Komtur usaldas oma wangi, tundmata munga, kes ettewõtawa toimetuse juures ainult tiilikis oleks olnud, sepa hoole alla. Wangi käed ja jalad nõõriti uuesti ja wäga kõwasti kinni; et ta kellegile jalus ei oleks, wisati ta pimedasse kolikambriisse, mis sepapaja kõrwal oli.

Pärast komturi ja tema seltfiliste äraminekut hakkasid sepp ja tema sellid jälle nii nobedasti tööle, et nad wangi, kes sugugi häält ei teinud, hoopis ära unustasid. Siis läksid nad sepa elumajasse lõunat wõtma. Elumaja seisid sepapajast mõnikümmeend sammu eemal ja ei olnud wäljaspoolt muud kui palikdest kokku löõdud taluhoone, aga tema sees oli palju kallid ja haruldasi asju, mida sepp wõõralt maalt kaasa toonud. Seal oli kõikisugu sõjariistu ja jahinõusid, kunstlikult nikerdatud kannusid ja peekrid, kastisid ja karbikesi. Laua peal auras seapraad, mida taugelt kaasa wõetud kofk kunsti seaduste järele walmistanud; ei puudunud ka õlle- ega wiinakannud. Kõigest oli näha, et sepp hästi süüa ja juua armastas, ja et ta wõõramaa jõukate kodanikkude elulaadi omaks oli wõtnud.

Sõõmise ajal tuli sepale wangistatud munk jälle meelde. Kohe wõttis ta ise laualt nii palju toitu ja jooki et kolm meest küllalt oleksid saanud, ja läks wangi wäetama. Sepapaja uksest sisse astudes pörkas ta lohkudes tagasi ja lasi kausi ning kannu puruks kukkuda.

Munga kõrge kaju seisid keset sepapada; tugewad sidemed näisid ta käte ja jalgade küljest nagu ära sulanud olewat. Oma lohkmetusest toibudes lahmas sepp kohe munga käewarrest kinni, et mees põgenema ei pääseks.

„Mil wiisil oled sa omad käed ja jalad lahti saanud?“ hüüdis sepp.

Munk wahtis talle pilgelikult naeratades otsekõhe filmi ja ütles tasase häälega:

„Ära keela mind põgenemast!“

„Kes kurjategijat põgeneda lasseb?“

„Ma ei ole kurja teinud.“

„Oled wiist kogemata mõne kurjategija nägu ja tema pähe lõõsu läinud, waene tallele,“ pilkas sepp, kelle filmas, nagu enamasti kõikide ausate inimeste filmas, sildemed ikka ka süütunnistused olid. „Ma olen jäherdusti tapalambaid ju ennegi näinud. Kõhe näita, kuhu sa nõõrid wiskasid; minu sõlmi ei pea sa nii kergesti maha raputama.“

Sepp hakkas wangi, kelle käewarsa ta oma raudsete ruskatega pigistas, kolikambri poole tagasi lükkama. Aga omaks rääkimata imestuseks ei suutnud ta munka mitte sammugi paigast liigutada, ja peale selle sündis nüüd weel üks weider lugu, mida sepp ilmasi wõimalikuks ei olets pidanud. Munk hakkas äkitselt sepa jämeda keha ümbert kinni ja surus teda nii kõwasti enese kaisu, et Willu kondid raskusid ja ta hing rindu kinni jäi. Sepa selg, mida weel keegi surelik ei olnud painutanud, wajus looga moodi fisepoole, ta nõrkas ära, tundis enese põlwi nõtkuwat ja sai alles siis hinge ja selge aru kätte, kui ta munga põlwele wahel selili maas lamas ja munka tumeda, kurbliku häälega kuulis ütlewat:

„Waata, nõnda on maarahwa paremad jõud ikka isekeskis tülitšenud ja endid üksikult wõõrastest murda lastnud.“

„Oled sina maamees?“ küsis sepp sügawasti hinge tõmmates.

„Olen küll,“ wastas munk.

„Miks sa seda enne ei ütelnud?“

„Meie oleme wõõraste läbi juba nõnda rifutud, et üks maamees teist enam uskuda ei wõi.“

„Mind wõib igaiüks uskuda,“ seletas sepp uhkesti. „Aga mungad on meistrid walelata. Kuda wõid sina maamees olla, kui sa munk oled?“

„Mina ei ole munk.“

„Kes sa siis oled?“

„Mina olen T a s u j a!“

Oleks suur lõõts korruga laulma ja tuhandenaelane alas mööda sepapada tantsuma hakanud, sepp ei oleks seda kaugegtki nõnda suureks imeks pannud kui praegu kuulnud uudist. Ta ajas filmad pärani lahti ja tõusis istukile. Munk ei hoidnud teda enam kinni, waid seisis püsti ta ees.

„Sina oled...“ kõgeles sepp.

„See mees, kelle ainus mõte on wõõrast kurjust nuhelda ja oma rahwast wabaks teha,“ wastas munk.

„Mispärast sa minu saadikuid kuulda ei wõtnud?“

Willu fargas püsti ja pakkus mungale kätt.

„Ära kurjusta, kallid mees,“ ütles ta pisut häbelikult.

„Oleksid sa ise sel ajal siin olnud, kes teab, ehk ma siis oleksin teist juttu rääkinud. Sinu saadikuid pidasin ma hulgusteks ja lobisejateks, kes rahwale tühja äsfitamisega ainult kahju teewad.“

„Minu saadikud olid ustawad mehed,“ ütles munk kibedasti naeratades, „aga ma arwan, et mõnus elu ja isandate sõprus sinu kõrwad mõne asja kohta kurdiks on teinud. Sina oled üks neist wähestest maameestest, kes oma orjapõlwega rahul wõiwad olla; kes teab, ja ehk ei hooligi sest, et seefama põli teistele pörguks on?“

Sepp lõi filmad maha.

„Ma ei ole sakstest muud kui head näinud,“ wastas ta kõgeledes. „Mispärast peaksin ma neid wihtama?“

„Sa ei peagi neid wihtkama, aga sa pead oma rahwast nii palju armastama, et sa wõõraste wägiwalda temast ära pöörata aitad. Saklad wõiwad paremad olla kui meie, aga nendel ei ole õigust meid oma loomadeks alandada, meid paljaks riisuda ja kõiki häid tundeid meie sees jalge alla tallata ... Sepp Willu, ma olen sinust palju head kuulnud ja lootsin sinust suurt abi leidwat. Sakalamaa on sinu sõpru täis, kes sinu sõna hea meelega kuuleksid. Rahju, et sina, kes sa wist wana Dembitu järeltulija oled, tema waimu ei ole pärinud! Oleks lugu teistiti, siis wõiksin loota, et ka wana sakalaste waim jälle ärkaks ja wõõrast wägiwalda murda aitaks.“

Sepp raputas kahtlaselt pead :

„Kuda saaksin nüüdsel ajal wõitu loota, kuna ordu-rüütlite ja daanlaste jõud palju suuremaks on kaswanud kui ta meie rahwa esimese allahaitmise ajal oli? Meie üksi ei wõi üalgi kahe suure riigi wastu hakata.“

„Meie ei ole üksi, kui meie aga ühemeelsed oleme!“ hüüdis munk wälkuwal pilgul. „Meie pool on õigus, ühine püüdmine, ühtluse tugewus. Peale selle on roots-lased, wenelased ja leedulased walmis meile appi tulema. Ja kui sa arwad, et waenlased praegusel ajal tugewamad on kui enne, siis oled sa eksituses. Saksamaal on wana rüütlite ja ristisõitjate waim ammugi kadunud. Keiser ja paawst on üks teise weriwaenlased; nende waen, kodu-sõjad ja katk on riiki nõnda nõrgestanud, et ordurüütli-d sealt abi ei wõi loota. Siwimaal wältab alaline sõda ordu ja piiskoppide wahel, wenelased ja leedulased warit-sewad rajabel, rüütli-d ise ja nende wasallid on prassi-fjad ja hooplejad, kes ennast üksi rööwitud rikkuse ja palgatud sõjawägede abil jalal hoiawad. Kui meie kõik koos ja korraga nende peale langeme ja kõige pealt nende rikkuse

käest ära võtame, siis on nad nõrgemad kui lapsed. Daani kuningal ei ole meie maal enam mingisugust võimu ega väge; iga mõisnik on oma kuningas, aga nad ei hoi a ifekskis kottu ega ole neil sõjawäge. Teiselt poolt on kõik Wiru, Harju, Lääne ja Saaremaa mehed juba sõjale valmis; oleks Viivimaa talurahwaga lugu niisama, siis ei kardaks meie midagi."

Runa munk kõneles, ei suutnud sepp filmi tema nä oft ära pöörata. Selle näo mehelik ilu, tuli, mis suurtes ja sügawates filmades loitas, walju ja siiski pehme hääle kõla ning waimustatud sõnade wool hakkasid sepa selget mõistust joobnustama. Ta hakkas aru saama, kuida see ainuke mees, kelle õiget nime ega saatust keegi ei tundnud, kelle salanimi „Tasuja" aga igale Eesti kõrwale ammugi tuttaw oli, teda nõiaiks, furnust tõusnud Kalewipojaks, pühaks Siirikis, libahundiks, wäärjumalaks Uluks peeti, ja kelle nime ebausflit rahwas häda ajal appi hüüdis — kuida see üksik mees paari aastaga terwet rahwast oma tahtmise alla paenutada ja werisele mäsule äritada wõis, ilma et keegi neist, kes teda tundsid, äraandjaks oleks saanud.

„Imeline mees!" ütles sepp raskesti hingates, ku; munk waitis. „Mina ei ole ebausflit, aga sina wõiksid mind uskuma panna, et sa lihane inimene ei ole. Seni ei tundnud ma enesest tugewamat meest maailmas, aga sina oleksid mu peaagu kui kassipoja ära kagistanud. Seni ei hoolinud ma suuremat ei omadest ega wõõrastest, waid elasin rahus ja mureta päewast päewa, aga sina wõiksid mind kergesti rahu põlgamisele ja otskohe meeletu mäsufisse meelitada. Sa oled kui weerew kalju, mis tee peal kõik nõrgemad asjad kaasa kisub wõi puruks pekstab, kuni ise kivistiku põhja kaob . . . Ma ei wõi uskuda, et su

ettewõte õnneks lähed, aga mul ei ole ka jõudu seda takis-
tada. Tulgu, mis tuleb! Ma tahan talupojad kofku kut-
suda ja sinu nõu nendele ette panna. Ma ei soowi neile
õnnetust ega taha neid mäsfule äsfitada; tehku ise, mis
heaks arwawad.

„Kus kohal tahad sa koosolekut pidada?“ küfis munk.
Sepp jäi pisut mõtlema ja ütles siis :

„Pool tundi maad siit otse põhja poole on põlise
metsa keskcl lage koht wana maarahwa lantsi waremetega.
Seal on weel praegugi wõlwialuseid ja urfaid, kuhu kuu-
lajate kõrw ei ulata. Sinna kutsun tunahomme õhtuks
esiti ümberkaudsete külade wanemad kofku ja küfin neilt,
kas nad sinu nõu tahawad wastu wõtta.“

„Ma tulen ise sinna,“ ütles munk lühidalt.

„Parem oleks, kui sa kohe põgeneksid,“ ütles sepp
murelikult. „Ma tunnen Wiljandi komturi. Sind saab
kangesti püütama ja näo ning kaju järele ei ole sind raske
leida.“

„Mine filmapilguks õue!“ käskis munk pilgelikult
naeratades.

Sepp tegi, kuda kästud, ja kui ta siis jälle sepapatta
waatas, seisis halli habemega küürus wanamees kerjaja
riides tema ees, kepp käes ja kott seljas. Sepp hüüdis
tagasi pörgates

„Ae, wanataat, kust sina siia sisse pääsid?“

„Salastage, ristiinimesed, waese peale,“ palus sant
häbalise, lämbunud häälega.

„Kuhu munk kadus?“

„Ei mina waene ole kedagi näinud,“ kähises wana-
mees ja puhkes nii kangesti kõhima ja läkastama, et hale
oli teda näha.

„Siin ma olen!“ hüüdis munga hääl pimedast kolikambrist.

Sepp tõttas sinna; aga eht küll üks pärani lahti seis, ei olnud kambriks siiski inimese hinge näha.

„Munk, ae, munk, kus sa oled?“

„Siin!“ kostis munga hääl otse sepa nina all.

„Kus?“

„Maa põhjas!“ kõnises hääl sepa jalgade all.

Willu hakkas kahe käega peast kinni ja tõttas pimedast kambrist välja päewawalgusele. Wana fant oli kadunud kui tina tuhka. Sügawast maa põhjast kajas kauge hääl:

„Kas usud weel, et mind kerge püüda on?“

„Ei usu,“ wastas sepp hambaid lõgistades.

„Siis Jumalaga tunahomseini!“

Sepp läks pead raputades elumajasse tagasi, aga ta söömaisu oli kadunud. Ta oli nii tõsine ja sõnakehw, et sellid arats läksid.

Õhtu poole tuli komtur oma salgaga jälle sepapajast mööda. Komtur oli pahas tujus, sest selle küla mehed, keda ta karistada oli tahtnud, olid kudagiwiisi ähwardawast hädaohust haisu saanud ja paktu jooksnud. Kohtumõistjad riisusid selle eest küll kõik hooned tühjaks, aga komturi meel oli haigeks jäänud.

„Too munk välja!“ kärgatas ta sepa peale.

Sepp ei olnud niisuguse kõnewiisiga harjunud ja tõrtutatas kulmu, läks aga siiski sõnalausumata pimedasse kambriksse, kust ta warsti sõnumiga tagasi tuli, et munk ära kadunud. Komtur läks näost nii punaseks, et näitas, nagu tahaks ta tuld purtsama hakata. Ühe krapuga kargas ta hobuse seljast maha ja tormas sulaste seltsis pimedasse kambriksse. Seal tuustisid nad kõik nurgad läbi,

panid kõik kraamid kuterpalli lööma ja tahtsid terve maja ümber liifata — aga munt jäi kadunuks.

„Ruhu oled sa munga pannud?“ tikkus komtur, käed rufikas, sepa kallale.

„Ega ta minu panna olnud,“ vastas sepp pahastujus. „Te oma sulased wiskasid ta sinna kongi, ees nad siis nüüd otsi teda sealt.“

„Kus ju filmad olid? Miks ja ei walwanud paremini ta üle?“ kärkis komtur.

„Ega mina Teie wangide waht ole,“ urises sepp.

Nüüd sündis Willuga täna juba teine lugu, mille farnast ta enne uneski ep olnud näinud. Komturi käewars wilkus õhus ja siis laskus raske rufikahoop sepa õitswa põse peale. Nõrgema mehe oleks niisugune pauk wiist maha sirtutanud, aga sepp Willu ei liikunud paigast. Tema näost kadus wiimne weretill ja pilk, mis ta wastase wihaselt põlewaid filmi rabas, oli nii kohutaw, et komtur sammude taganes ja käe mõõga külge pani. Selles ei wõinud kahtlemist olla, et sepp teda ühe ainfa hoobiga maha oleks wõinud lüüa. Uga komturi õnneks oli sepp Willu pikalbase loomuga maamees. Enne kui ta kätt sai liigutada, oli ta mitme koha läbi komturist lahutatud ja tema ümber wälkusid paljad mõõgad.

„Komtur!“ ütles sepp sügawa häälega, „Teie olete mulle esimest korda õpetanud, kuida kõrwalops maitseb; ärge pange pahaks, kui ma Teile omal ajal õpetuse eest tänu annan.“

Komturi wiha oli antud kõrwalopsuga kustunud ja tal oli, õigust ütelda, wiist pisut kahjugi, et ta oma elupäästjat ja head sõpra nii alatul wiisil oli teotanud. Kui õige isand ei arwanud ta aga heaks oma kahetsemist

alama ees näidata; selle pärast tegi ta väga kurja näo ja karjus hullemini kui enne:

„Sina, koer, julged veel ähwardada? Kas oled unustanud, kes sa oled? Waata, mis orjade hellitamisest tuleb! Ma wotan su wara käest ja lasen su furnuks peksta . . . kui tahan. Soia enmast edespidi häbemataks minemast ja täna oma loojat, et seekord nii kerge nuhtlussega pääsed.“

Nende sõnadega läks komtur ruttu wälja, wõib olla selle soowiga, et sepp enam midagi oma kahjuks ütelda ei saaks. Ta andis sulastele kõwa käsu ära karanud wangid üles otstida, lubas kättesaajale head waewapalka anda ja sõitis ise rüütlite ja sõjameestega lossi tagasi.

Sepp katsus uuesti tööle hakata, wiskas aga warsti haambri niisuguse jõuga maha, et wars raskudes katkes ja raske haamer hüpates nurta lendas. Willu jooksis metsa, tuikus laua puude wahel, langes wiimaks kummuli lume sisse, pigistas käed wastu filmi ja nuuksus kui nuheldud laps.

6.

Teisel ega kolmandal päewal ei wõtnud sepp tööd kättegi, waid hulkus külade kaudu ümber ja sofistatas salamahti peremeestega. Kolmanda päewa õhtul leidis ta koju tulles Maie sealt, kes teda juba hulga aega oli oodanud.

„Kus Priidu on?“ oli sepa esimene küsimine pärast südamlikku teretamist.

„Wangis,“ wastas Mai surutud häälega ja pisarad tulid talle filmi.

„Mis jutt see on?“ hüüdis sepp kohkudes.

Mai hakkas jutustama:

„Tunaeila õhtul tuli Priidu ratsahobuse seljas koju. Meie küsimiste peale, kust ta hobuse saanud, vastas ta, et ta hobuse ühe hea sõbra käest laenanud olla. Ta oli ühtepuhku hobuse ümber, sõötis ja filitas teda iga filmapilt ja nimetas teda oma kalliks elupääsijaks. Mina küsisin, mis see pidi tähendama, ja ta rääkis mulle, et rüütlid teda mõne kelmistüki pärast taga kihutanud, aga kätte polla saanud. Eila hommikul sõitis ta hobuse seljas metsa ja tuli lõuna ajal jala tagasi, üteldes, rüütlid olla teda jälle taga ajanud ja oma päästmiseks olla tema hobuse joosta lastnud ning ise puu otsa roninud.

Üsikut hiljemalt olin mina parajasti üksipäini õues, kui aia taga kära tõusis ja walju häälega wärawat lahti teha kästi. Mina tegin wärawa lahti ja nägin kahte uhkete nägudega rüütlit ja mitu sulast — kõik ratsamehed. Wanem rüütel käskis kahte sulast hoowi ümber walwata, et keegi wälja ei pääseks. Minult küsis ta kareda häälega, kas perenaine ja poeg kodu, ja kui mina selle peale kostsin, et ema kodu olewat, ronisid nemad hobuste seljast ja läksid tупpa. Noorem rüütel, kellel mõisniku riided seljas olid, jäi üksipäini õue peale, hakkas minu ümbert finni, nimetas mind ilusaks lapseks ja küsis mu nime järele. Mina ei andnud talle wastust, waid katsusin ennast lahti rabeleda. Tema filmad hakkasid kentsakalt põlema, ta andis mulle kõikisugu meelitawaid nimesid ja tahtis wägisi musu saada. Mina wõtsin wiimse jõu kokku, kiskusin enese tema käte wahelt lahti ja jooksin tagumisest uksest maja sisse. Rüütel tahtis mu järele tulla, aga ma sain enne uksele riivi ette lükata. Ma pugefin pimedasse salaurkasse, mis elutoa kõrwal seisab. Siin puutusin omaks

ehmatuseks inimejega kokku, kes mulle kae suu peale surus ja mind wait kaskis olla. See oli Priidu, kes ennaft finnaſamasſe oli peitnud. Meie pidasime hinge finni ja kuulataſime. Kõik, mis elutoas räägiti ja tehti, oli ſiin ſelgeſti kuulda.

„Kes ſee on?“ küſiſin mina wana rüütli häält kuuldes.

„Wiljandi komtur,“ ſoſiſtas Priidu.

Komtur nimetas Priidut mäſſajaks ja hobuſewargaks ning kaskis ema kohe ütelda, kuhu poeg ennaft peitnud. Ema waſtatas, et ta Priidut ammugi ei ole näinud. Komtur uſutas teda mitu korda ja kui paremat waſtuſt ei tulnud, kaskis ta maja ja kõrwalised hooned läbi otſida. Meie kuulſime, kuida nad mööda tubaſid ja pööningut kolakiſid ning aſju loopiſid, et mürin ja ragin taga. Mina wäriſeſin hirmu päraſt, et mõni kogemata ſalaukſe wõiks leida ja meie pelgupaika tungida. Onnaks ei läinud ſee kartuſ täide. Kui kõik nurgad läbi olid tuuſtitud ja minu aruſt kõik aſjad puruks pekſtud, tulid ſulakiſed elutuppa tagaſt ja üteliſid, et nad kedagi ei olewat leidnud. Komtur haſſas uueſti ema uſutama ja ähwardas maja põlema piſta ning kõigi elanikkudega tuhaſs põletada, kui ta Priidut kätte ei ſaa. Ema paluſ ja meelitas, aga Priidu peidupaika ei annud ta teada. Siis kaskis komtur ema finni ſiduda ja nii kauaks loſſi ſügawamaſſe kongi wiſata, kuni Priidu wälja tuleb. Waewalt haſati ema ſiduma, kui Priidu minu kõrwalt kaduſ ja ühe ſilmapiilguga komturi ees ſeiſis, hiiüdes: „Tehte minuga, mis tahate, aga jätke mu ema rahule!“ Ta ſeoti kohe nii kõwaſti finni, et ta waeneke walu päraſt hoigas. Ema langes komturi ette põlwiſt ja haſſas nutma ning paluma. Komtur waſtatas kareda häälega, et Priidu rahwaſt mäſſama äſſitanud

ja sellega surmanuhtlust ära teeninud. — Oma filjatas meeleärahaitmisega: „Halasta, halasta! Ta on ju su oma . . .“

Wiimast sõna ei kuulnud ma enam, sest komtur kätgatas samal filmapilgul fulaste peale: „Kasige kõik siit välja!“ Sulased läksid Priiduga uksest välja. Siis ütles komtur tasase, ähwardawa häälega: „Sa pöörane naine, kas sa oled unustanud, et ma sind igawesti wait olla käskisin? Tahad sa ise wägisi hukatust enese kaela kutsuda? . . . Wait! Sinu poeg ei pea mitte surema, aga ilma nuhtluseteta ei wõi ma teda ka jätta. Sinule aga töotan wandega, et sind elusalt ära põletatakse, kui sa weel kord minu käsu wastu eksid.“

Selle peale läks komtur kannuliseid kõristades välja. Kui õues kõik jälle wagaseks oli jäänud, julgesin mina salakambriist välja tulla. Imestusega nägin ema kaunis rahulise olewat. Ta hakkas koguni harjunud wiisil komturi ja sakku kiitma ja ütles uhkusega, et nii kaua kui tema elab, keegi Priiduse ei tohi puutada. Mina küsisin, mis komturi wiimsed, minule arusaamata sõnad tähendanud? Oma käskis mind wait olla ja ütles, see olewat saladus, mida ta mulle ja Priidule alles surmawoodil tahata ilmutada.

Õigust ütelda — ma ei tahagi seda saladust teada saada. Ma aiman, et see head ei tähenda. Mu süda walutab. Siitamaani elamine meie rikkumata rahus, nüüd hakkab wägiwald ja kurjus ka meie majasse tungima. Waene Priidu! Ja selle noore riüütli põlewad filmad! . . . Oh Willuke, ma kardan, et meie loodetud õnnest midagi ei saa.“

Sepp wöttis kurwastatud neiu oma kätte wahese, surus teda tugewasti wastu rinda ja ütles julge häälega:

„Ära mine araks, Maieke! Nii kaua kui minu käe-
wars sinu üle walwab, ei pea sa wägiwalda kartma. Aga
tead sa, kes see... häbemata noor rüütel oli?“

„Sa nimetas kومتuri enese onuks.“

„Oh sina koeranahk!“ wihastas sepp. „See on siis
noorem Goswin Herike, kومتuri wennapoeg ja Puidu
mõisaherra poeg. Waata wõrukaela! Isa surma peal
haige, aga poeg käib ilusaid tüdrukuid norimas! Onu
armu läbi on nad, endised Saksamaa sandid, sin mõisa
ning maad kätte saanud ja teewad tänuks nüüd pahu
tükk. Noh, juhtugu ta mehike minu sõrmede wahel!
Küll ma teda...“

Siin tuli Willule kogemata tunaeilne kõrwalops
meelde, mis ta südamel ikka weel walusalt õhetas. Ta
lastis pea norgu ja kisas tasafemalt juure:

„Wõib olla, Maieke, et mina sinu kaitstjaks ei kõlbagi.
Ma ise olen ennast teisest mehest liüia lastnud ja tema
nuhtlemata jätnud.“

„Sina ennast liüia lastnud?“ hüüdis Mai nii
meelitawa umbusaldusega, et Willu kohe kergitust tundis.

„Jah, minul oli tunaeila kومتuriga natuke näge-
lemist ja tema andis mulle mööda kõrwu. Mõne teise
mehe oleksin ma niisuguse kingituse eest wist kohe maha
löönud, aga temast tuli see mulle nii ootamata, et ma
esimesel silmapilgul õiget arugi kätte ei saanud. Pärast
sain küll aru kätte, aga mõtlesin: Olen ma ise su surma
juust kiskunud, siis ei pea sa minu käe läbi surema. Aga
andeks ei saa ta seda mitte, ja nuhtlus wõib peagi tulla.“

„Pai Willu,“ palus Mai, „ära tee enesele liigjulgus-
jega kahju! Ma tean, et sa oma elust ei hooli, aga mõtle
omas wihas selle peale, et siin ilmas üks hing elab, kelle
elu sinu elu, kelle surm sinu surm on.“

Ei ole maa peal seda meest, kes sarnaseid palweid hea meelega ei kuuleks. Ei ole ka sugugi imeks panna, et sepp täie suuga töötas, ifka ja igas asjas kõige pealt oma Maie peale mõtelda, ja et ta neid töotusi hoopis üleliigsete surumiste ja suuandmistega kinnitas. Mai aga unustas üüriliseks ajaks kõik oma kurwastused ja aimamised ja jõi täiest õnnekarikast uut elu ning lootust.

Pimekus oli juba käes, kui sepp, Mai ja sulane, kes Maie kaasa oli tulnud, Risti talu poole liikuma hakkasid. Talu lähedal lahkus Willu seltsilistest ja sammus kõrwal metsa sisse. Tal ei olnud mingisugust teerada jalge all, aga ta tundis metsa kui oma kümme sõrme. Poole tunni pärast jõudis ta lagendikule, mis üfsikult mustawa metsa keskel walgendas. Kuu oli tõusnud ja walas nõiduslikku, kahwatut walguft maa peale. Lagendiku keskel paistsid lumised künkad ja nende otfas mõned lagunenud müüri riismed. Rusude ja kungaste wahel liikusid mustad warjud. Ebauksliku rahwa meelest oli see paik kole, sest siin oli enam inimeste luid leida kui mõnel mahajäetud furnuaial.

Kui sepp waremete wahele astus, kogunesid mustad warjud tema ümber. Ta tundis neid kõiki ja oli kõigile tuttav. Oma kurnatud kehade, õõnsate palede ja pealuu sisse wajunud filmadega olid nad ka ligidalt näha enam warjude kui elusate inimeste nägu.

„Kas munk on siin? küsis sepp.

Keegi ei olnud munka näinud.

„Munk, ae munk!“ hüüdis sepp.

„Siin ma olen!“ kõmises maa-alune hääl.

Talupojad kohkusid; sepp ifegi lõi salamahiti risti ette.

Pool lagunenud wõlwalusel leekis korruga tulelont üles, mille punased kiired munga kõrget kustu walgustasid.

Munk näitas käega, et tema järele pidi tulutama. Tükk aega kõnniti maa all. Paiguti oli waja kápuli heita ja kwiilafude üle roomata. Wiimaks lõppes wõlwalune laia ja kõrge ruumi sisse, mis inimeste pealuude ja kontidega täis külwatud oli. Oht oli soe ja sumbumud; leekiw tulelont täitis teda pikkamisi libeda suitsuga.

Munk pistis tulelondi müüri praosse; siis lastis ta kõiki koosolejaid hirmsa wandega wanduda, et nad iialgi kellegile üht sõna sest ei lausuks, mis siin pidi räägitama ja tehtama. Kui kõik, mõned julgesti, mõned wärisedes, olid wandunud, astus sepp munga ette ja ütles walju, aga fiiski pisut kõikuwa häälega:

„Müüd ütle selge sõnaga: Oled sa mõni waim wõi nõid, wõi oled sa meie kõigi sugune inimene?“

„Ma olen lihane inimene,“ wastas munk naeratades.

„Wannu seda!“

„Ma wannun.“

„Aga kuda wõid sa inimese silmade eest ära kaduda ja maa põhja wajuda?“

„Ma ei wõi seda ega mingisugust muud imet teha, aga ma olen munkadelt ja wõõramaa tarkadelt mõndagi õppinud tegema, mis õpetamata inimeste meelest ime on. Ära nõua seletust, sest ma ei wõi seda praegu weel anda. Mõtke aga selle peale, et sellel, kes suuri asju ette wõtab, ka suuri abinõusid waja on.“

Käälisa wiskas mungakuue seljast ja seisib sõjamehe riides imetsewate talupoegade ees. Ta rääkis neile wägeward sõnu, mis kui terawad mõõgad nende südametesse lõikasid, nende uinuwat waimu tulise käega unest üles raputasid. Ta sundis neid unustama, et nad pärisorjad, pärisorjade pojad ja lastelapsed olid, lastis neid wabade estwanematega üheskoos mehilselt wõidelda ja pärast werist

wõitu õnnelikku rahu maitsta. Siis jälle kuletas ta neid kõige sügavamasse orjuse ja wiletsuse põrgusse ja näitas neile, kuida sealt üks ainuke kitsas, raske ja hädasohtlik rada wälja wiis, tee, kus iga sammupäraselt wõidelda, iga waks maad werega lunastada oli.

Imelik oli kõne mõju Willu peale. Tema weri hakkas kihama, ta hinges ärkasid mõtted ja tuhinad, mille süguseid tema kui kerge südamene ja rahulise meelega elumaitaja weel ilmasi ep olnud tundnud. Waimustusest wälkuwail silmil hüüdis ta, kui munk lõpetas:

„Wii meid, kuhu tahad, sinuga läheme kas wõt müüriist läbi!“

Ra talupoegade hulgast kuuldi sarnaseid hüüdeid. Aga suurem osa jäi kahewahele ning otsis head nõu kõrwatagant.

„Õnnad on head, aga sõnad ei tapa meest ega lõhu müüri,“ ütles üks wanamees wenitades. „Saksteist meie jagu ei saa, olgu meil ka kümme kätt ja kolme karu ramm keres.“

Mitmed teised rääkisid niisama. Kuna Tasuja kõneles, olid wist kõik wahwadele tegudele walmis; nii pea kui nad aga filmad ja kõrwad temast ära pöörasid, asus kahtlemine ja hirm araks pekstud orjade südamesse.

Munk astus koosolejate keskele ja käs kis neid tihedamalt enese ümber koonduda.

„Palja jõuga on meil küll raske sakste ja daanlaste wastu hakata,“ ütles ta tasasema häälega. „Peame kawaluse appi wõtma. Meil on ka hea nõu juba leitud ja tuhanded on walmis seda täitma.“

Ta hakkas nüüd mäsku plaani seletama. Ühel seatud ööl, mida kõrwaga igale poole pidi teada antama, pidi maarahwas walmis pandud sõjariistad kätte wõtma,

terwe wõõra tõu lagedal maal häwitama, ennaft seatud kohtadel koguma ja siis ühise jõuga kindlate losside ja linnade kallale tungima. Hirmus ja jälk oli see nõu küll wäetimate uinujate hukkamise pärast, aga meie ei tohi arwata, et teda wõttes eestlased metsalised olid kui wana haridusega rahwad Ohtu- ja Eõuna-Euroopas. Alles kuuskümmend aastat enne eestlaste mäsfu oli Siitfiilia haritud rahwas ühe böga kõik prantslased oma faarest sootumaks ära häwitanud ja ennaft sel wiisil ühe löögiga wõõraft illest wabastanud. Ei ole ka kõige uuemgi aeg sarnastest kiritöödest puhhas.

„Kas naised ja lapsed peawad ka surema?“ küfis sepp warjamata jälkusega.

„Minu tahtmine oleks neid puudutamata jätta,“ wastas Tasuja nukralt, „aga ka nemadki on rahwa wiha nii palju äritada aidanud, et neile wähe armu loota on. Were walamine äratad ikka were jänu.“

„Minu käsi ei pea neisse puutuma!“ töötas sepp kindlasti.

Tasuja nokutas lahkesti pead tema poole.

„Sa oled kallismeealne mees, kuid raske on wihaft hulka taltsutada,“ ütles ta südamlikult. „See kõik, kuida ise heats arwad. Mehed, wõtke tema sõna kuulda! Tema hooleks jätan ma Wiljandi rahwa äratamise. Aidate teda kõigest jõust, katsuge iga ustawat meest tööle walmistada, aga olge kawalad ja ettewaatlikud, et waenlane enne-aegu märku ei saaks. On paras aeg käes, siis saadan teile oma saadiku. Tahab keegi tagesi astuda, siis tehku seda keelmata, aga mõtelgu, et ta waitolemist on wandunud. Riiüd minge rahuga!“

Üksaawal roomasid mehed jälle wõlwialusest läbi ja kadusid metsa. Kõige wiimaks seisid weel Tasuja ja

sepp Willu ükspäini tühjade waremete festel. Tulelont oli kustunud, kuu pilwete taha peitu läinud. Pimedus ja pühalik waikus walitsesid maa peal, kuna need kaks meest sõjakära ja werewalamist walmistafid. Raua ei raatfinud nad üksteisest lahkuda, nagu oleksid aimanud, et siin ilmas üksteist enam näha ei saa.

Nad jätsid teine teist Jumalaga ja kõndisid fiiski weel hulga aega kõrwuti. Wäike saatuse wääratus — ja fergesti oleks wõinud sündida, et need mehed kui uue riigi alustajad käfi käes maailma ajalooft läbi oleksid kõndinud . . .

Wiimaks lahkus üks paremale, teine pahemale poole.

7.

„Mu süda walutab Priidu pärast,“ ütles Mai ühel päewal ema wastu, kes rahulise näoga sukka kudus. „Sest on nüüd juba nädal möödud, kui ta ära wiidi, ja weel ei ole midagi temast kuulda olnud. Nad on tema wiist kuhugile maa-alufesse auku wisanud ja lasewad ta nalga surra, nagu nad juba mitmega peawad teinud olema.“

„Ära räägi nii põlates rüütliteft,“ noomis Krööt. „Komtur on aus mees ja tema töötas kindla sõnaga, et Priidu elusse peab jääma. Sakjad ei tee kellegile ületohut, waid nuhtlewad selle järele, kuida keegi ära teeninud on.“

„Kas Priidu siis tõesti nii suur süüdlane on, et teda õigusega surmata wõidak?“

„Priidul ei ole mingisugust süüd, waid kõik on selle pagana sepa süü,“ pahandas Krööt. „Tema on

meie kiisajaks loodud. Ilma temata oleks Priidu ammugi sakstega hea sõber ja ise Saksa mees olnud; ta võlgaks, nagu isandate õigus ja kohus, nüüd talupoegi nii palju, et ta nendega juttugi ei teeks, veel vähem neid tõrkumisele läheks äritama. Seaduse järele peab rahwa äsfitaja surema, aga mitte Priidu ei ole äsfitaja, vaid sepp. Kui Priidut mitte pea lahti ei lasta, lähen ma komturi juure ja ajan kõik süü sepa peale; ma räägin kõik ta häbemata sõnad ja pilkamised üles — eks me siis näe, kes viimaks süüdi jääb.

„Kas Priidu eest ei võidaks muidugi paluda, ilma et sepa peale kaebataks?“ küsis Mai kartlikult. „Kaebamine võiks komturi uuesti vihale äritada, kuna ta muidu wast su palwet kuulda võtaks.“

„Küllap mina tean, mis mu palwe komturi ees maksab,“ kiitles Krööt, „aga sepa peale tahan ma ikka kaebust tõsta. Tema kaotab meie elu õnne — kadugu ta siis ise ka! Rätsepa Glittergold'i on ta nii täiesti ära pahandanud, et see enam nägugi ei näita.“

„Jumalale tänu,“ sosistas Mai.

„Sa oled veel noor, Maiese,“ ütles Krööt pisut kurwalt, „sa ei saa veel aru, mis sul kasuks või kahjuks on, ega hooli sest palju. Mina aga armastan sind, ja just sellepärast wihtan ma seppa, et ta sinu ja Priidu õnne wastane on. Ma soovin palawasti ja palun ööd ja päewad püha neitsit, et ta sind ja Priidut sest alatust elust wälja aitaks, mille sees mina olen sündinud. See võib aga üksi siis sündida, kui sa saksa naiseks saad.“

„Kas see siis nõnda suur õnn on?“

„Suuremat õnne ei või sa siin ilmas kätte saada. Talupojale ei või sa minna, sest nemad on kõik orjad ja sina ja su lapsed peaksid samuti orjadeks saama. Aga kui

nad wabadki oleksid, ma ei raatsiks sind siiski talupojale naiseks anda. Maarahwast ei paranda priius ega misti asti. Nad on toored, kadedad ja karedad; kui keegi neid ei walitseks, siis õgiks nad iiksteist ära. Naisterahwast ei mõista nemad lugu pidada, waid teewad temast teo-jooma. Sakste juures on aga naisterahwas kõrges aus. Sakstele on Jumal ise parema loomu pitseri näo peale wajutanud: nad on näost ilusamad kui teised inimesed, ausad, lahed ja helded. . ."

Siin jäi Krööt korraga wait, sest toa uks läks lahti ja Priidu astus sisse, Ta riided olid narus, pea paljas, juuksed sassis, nägu kahwatu kui surnul. Ilma et ta häält oleks teinud wõi ühe ainsa pilguga ema ja õe peale waadanud, läks ta laisjal sammul toa tagumisesse nurka ja heitis kummuli sängi. Ema ja õde tõttasid ta juure ja walasid kaks pangetäit küsimisi ta kaela. Priidu tõrjus neid tumma käelügutusega enesest eemale. Wiimaks tõusis ta järsku istukile, wahtis pärani silmil ema otja, tegi kentsaka näo, mille peal walu ning meeleheitmine lugeda oli, ja ütles hoopis wõõra häälega:

„Wawommuweeweawawawawu!“

Priidu näost oli selgesti näha, et ta nalja tujus ei olnud. Naisterahwad löid ehmatades käed kokku.

„Mis sul wiga, pojake?“ hüüdis ema wärisedes, kuna Maiel nutt waraks oli. „Mis nad sinuga tegid?“

„Wawommuweeweawawawawu!“

„Räägi selgesti!“

Wastuse asemel ajas Priidu lõuad laiaks ja tähendas sõrmega suhu. Nüüd alles tuli wälja, et Priidul enam keelt suus ei olnud. Äsfitaja suust oli äsfitamise riist ära kaotatud.

„Nad on su keele ära lõiganud!“ kiljatasid naisterahwad ühest suust ja puhkesid suure häälega nutma. Priidu nokutas walusa näoga pead ja heitis uuesti kummuli.

Sel päewal ei saanud Risti Krööt enam mahti sakste lahkest ning heldust kiita. Aga seekord ei olnud tal õigust nende kiitust wähenhada. Jälle peame siin meelde tuletama, et wana aja seadusi meieaegsete kõrwa ei tohita seada. Rahwa äsfitajate palg oli seaduse järele piinlik surm ja räägitawal ajal, kuna orduriigiis iga päew mäsku karta oli, tähendas see tõesti suurt heldust, kui lohtumõistja rahwa äsfitajale, kelle süü selge oli, elu ning priiupe kinkis ja süüaluse wigastamisega leppis.

Kewade hakkas lähenema. Lund leidus weel metfades, kuna lagedad kohad ammugi paljad olid. Risti talus, kus muidu pakase ajalgi rahu ja rõõm olid walitfenud, ei pandud seekord kewade tulekut palju tähelegi. Siin olid inimesed nagu uimastatud. Sepa lõbusat jutuwestmist ja südant kergitawat naerumüürinat ei olnud ammugi enam kuulda. Priidu oli sest saadik, kui ta nägi, et tema keeletut keelt keegi ei mõistnud, hoopis tummaks jäänud. Ta ei luusunud enam külade kaudu ümber, sest ta häbenes ennast inimestele näidata; ainus loht, kuhu ta weel ajuti jala tõstis, oli Willu sepapada. Muidu aeles ta enamasti päewade kaupa selili sängis wõi istus kusagil nurgas ja wahtis nukral näol enese ette maha. Ka Mai oli alati tõsine ja sagedasti kurb; tema ainsad rõõmsad filmapilgud olid need, mil ta salamahti sepa feltsis wiibis ning selle mehe suremata elurõõmu enese peale mõjuda laskis. Krööt ootas pikifilmi rätsepa Flit-tergoldi tagasitulekut ja läks selle lootuse petmise pärast päew päewalt karsitumaks. Teine meeleärituse põhjus oli see, et komtur teda kaebtusega sepa Willu peale ettegi ei

lastnud, waid talle selge sõnaga ütelda käskis, et ta enese nägu enam lossi wärawa ees ei pidada näitama.

Ühel päewal läks Mai metsa alla külmalillesid otsima ja — ei tulnud enam tagasi. Kui ta äraolek juba widewituni oli kestnud, läks ema rahutuks ning saatis Priidu sulastega otsima. Nad luusisid metsa risti ja põigiti läbi, ei leidnud aga Maie kusagilt. Kui nad asjata otsimisest wäsinult ja haigeks karjutud kõrvedega tagasi tulid, läks ema süda hoopis raskeks; ta hakkas õnnetust aimama. Wiimne lootus oli weel see, et Mai üksipäini Willu juure oli läinud ja hiljaks jäänud. Krööt teadis küll, et Mai ja sepp wahel salamahiti koos käisid, ja oli selle üle väga pahane; aga ta armastas tüdart nii tängesti, et ta teda üleliigse waljusega kurwastada ei raatsinud. Ka oli sepp Willu Krööda filmis nii toores ja põlgamise wääriline inimene, et Krööt Maie armastust lapsitüks tujuks pidas, mis aegamööda iseenesest pidi kaduma. Nüüd aga sähwis Krööda pähe hirmus mõte, et sepp Maie maarahwa wana pruugi järele wõiks rööwinud olla.

Risti Krööt tõttas kohe ööpimedusest hoolimata Priidu ja sulaste seltsis sepa juure. Seppa ei olnud kodu; sulased ütlesid, et ta juba hommikul wara ei tea kuhu wälja läinud. Maie ei olnud keegi filmaga näinud. Krööt tahtis nüüd sepa elumaja läbi otsima hakata, aga majapidaja ning sellid ei lubanud seda. Krööt jäi oma seltsilistega ukse taha ootama. Öö oli soe ja pime. Pehme tuul mühas metsas. Ajuti kuuldi öökulli kisa ja hundi hulgumist, mis walusasti Krööda südamesse tortas. Oli Mai wahest metselajate roaks saanud?

Sulased jäid tulkuma. Priidu kõndis unega wõideldes sadat korda ümber maja. Krööt äkki seisis liikumata ukse ees, kuulatas ergu kõrwaga iga wäiksemat

kõminat ja wõhtis kangunud silmil pimedusesse. Südaõõ oli ammu möödas, kui sepa rasked sammud kuuldawale tulid ja ta pimedusest suurendatud kaju puude warjust wälja liikus. Krööt läks talle wastu, hakkas kahe käega julgesti sepa rinnust kinni, katsus teda koguni pisut raputada, mis küdagi korda ei läinud, ning ütles wiha ja walu pärast kahisewal häälel:

„Sina rööwel, kuhu oled ja mu tütre pannud?“

„Kisti Krööt!“ hüüdis sepp ilmatu imestusega — sest ta oleks ennemini mõnda sajawealijst lendawat madu wõi wanapaganat ennast oma ukse eest lootnud leida, kui seda naist.

„Jah, Kisti Krööt, kes sind, õelat rööwlit, lahti ei lase, kuni sa talle tütre tagasi annad,“ kiristab õnnetu ema.

„Mis sa jampsid? Mis tütart ja minu käest tahad?“ kogeles sepp, imestusest ehmatuse sisse sattudes.

„Mul ei ole ju enam kui üks ainuke, ja nüüd on seegi kadunud. Miks ja mind weel pillkad, kuriwaim? Sa tead, kus ta on. Too ta wälja!“

„Ma ei ole Maie mõnel päewal näinud,“ kostis Willu, õnnetust aimates, wärisewal häälel.

Kisti Krööt sai aru, et wägiwald ja ähwardamine. siin midagi ei aidanud, ja hakkas selle pärast, nagu see naiste wiis on, korraga paluma:

„Pai kulla Willu, ära waewa õnnetu ema südant. Sa oled wist Maria, nagu see talupoegade wana wiis on, omale pruudiks rööwinud. Ma annan sulle kõik hea meelega andeks, kui sa aga ütled, kus ta praegu on. Ära piina mind, kulla mees! Wõta, mis tahad, aga näita mulle üks ainuke kord mu tütrelese nägu!“

„Ma ei ole Maie näinud,“ kordas sepp kinni nõbritud kõrist.

Tema hääles wärises nii tõsine ehmatuse ja ahastus, et wiimaks Risti Krööt'ki, nii wisa kui ta oma umb-usalduses oli, teda süüitaks pidi tunnistama.

„Siis on kiskjad elajad mu tütre ära murdnud!“ kiltjatas waene ema ja nõrkse silmapilguks nii ära, et sepp teda oma kätega pidi jalal hoidma. Krööt sai kohe oma nõrkusest jagu, läskis seppa tulelontisid nõutada ja tõttas siis uuesti metsa, tütre jälgi otsima. Sepp oma sellidega läks kaasa. Raheksa inimest, kõikidel tulelondid käes, luusisid metsa jälle risti ja põigiti läbi, ajuti üksteise ja kadunud tiiduduku nime hõigates, seisatades, mõnda jälge uurides, pead raputades ja murelikult ifka jälle uuesti otsides. Metselajad põgenesid hirmuga nende eest, unised kaarnad ja wareksed kaebasid kraaksudes rahurikkumise üle. Koidupuna hakkas lumama, ega ei Risti Krööt ega Willu tundnud wäsimust ega pannud tähelegi, et sellid ja sulased waewalt weel jalgu liigutada jätkasid ning wahel püsti jalal magama jäid. Üks sulane oli koguni kere maha pannud; Krööt leidis ta sealt ja andis talle tulelondiga niisuguse meeletuletuse, et magaja püsti kargas, lendawate sädemete üle ehmatades jooksu pistis ja tagasi waatamata wähemast wiitsada sammu edasi sibas.

Tulelondid olid kustunud ja päike tõusmas, kui sepp Willu mürisewa häälega kõiki enese juure kutsus. Risti talu lähedal oli ta lumelapiteseft hobuste jäljed leidnud ja nende keskel inimese jälje, mille suurus ja näomood selgesti ta sünnitajat ilmutasid.

See oli Maie jälg!

Teisi tema suguseid ei olnud lume peal enam näha ja maapind oli sel kohal nii kõrge, kuiw ja kuusekastega kaetud, et Maie kerged jalad tema peale jälgi ei wõinud jätta. Hobuste jälgedest wõidi paiguti ka weel kuiwal

maal aru saada. Sumelapite näis jälgede pööramise paif olewat, sest nad käisid siit edasi ja tagasi, ilma et Risti taluni oleksid ulatanud. Enne kui kaugemale hakati otfima, saatis Krööt ühe sulase koju kuulama, kas Mai kogemata tagasi ei ole tulnud. Sulane tõi warsti sõnumi, et seal keegi Maie hinge polnud näinud.

Risti Krööt wahtis wastu tahtmist abi otfides sepa otfa.

„Nüüd on asi selge,“ ütles Willu nukralt. „Mai on rööwlite fätte langenud ja rööwija ei ole wist keegi muu kui mõni rüütel wõi mõisnik.“

„Siis elab ta ikka weel,“ hüüdis Krööt peaaegu röömsasti.

Üks sulane tuletas meelde, et hiljuti noort Saffa moodi ratsalisk oli näinud, kes talu ümber sõitnud ja üle aia fisse luuranud.

„Wast oli see koguni rätsepp Glittergold!“ aimas Krööt.

Uga sulase jutu järele oli wõõras ratsaline suure kaswu, uhke näo ja pikkade „fihwadega“ mees mõisniku riides olnud — märgid, mis lühitese, fidura ja tedretähelise rätsepa kohta sugugi ei tahtnud passida.

„Kas see ei oluud wast seesama junker, kes komturi kaasas oli, kui Priidu ära wiidi?“ küfis sepp.

„Waat', waat', nüüd tuleb meelde, kus ma ta nägu enne olin näinud,“ wastas sulane kõige näoga naeratades. „Seesama pagan neh, just seesama, nagu ta on. Bergel teab, kuda inimese mälestus wahel nii segafeks läheb.“

„Siis ei ole keegi muu kui komturi wennapoeg ja nimetaim Goswin Herite — Maie rööwija,“ ütles sepp tumeda häälega.

Krööda näost oli võimata aru saada, kas kuulnud uudis teda rõõmustas või kurvastas, aga ta tunnistas ennast nüüd alles surmani väsinuks, jättis jälgede otstamise meeste hooleks ja tuikus koju.

Mehed hakkasid hobuste jälgi kaugemale uurima. Need läksid esiotša Wiljandi poole ja pöördusid siis järsku pahemat kätt kõrwale, olid paiguti selgesti näha ja kadusid siis jälle nii täiesti, et kaua pidi järke otsitama. Jäljed lõppesid viimaks suurel teel ära; teinepool ei olnud neid kufagil leida. Sepp saatis kõik seltsilised siit koju ja kõndis ükspäini edasi Buidu mõisa poole. Seed käies kuulas ta talupoegade urtsikutes ja wastutulijatelt hoolega, kas keegi eila meest ja naist ühe hobuse seljas polla näinud. Wastuseks raputati igalpool imestades ja naerdes päid.

„Nad on wist maanteel tüki maad tagasi ja siis metsast läbi koju sõitnud,“ mõtles sepp. „Aga miks nad sel korral nii ettewaatlikud olid?“

Ta oleks hea meelega kohe Buidu mõisa sisse ja noorsanda kallale tunginud, oleks see wähegi võimalik olnud. Aga Buidu mõis oli, nagu muudli mõisad sel kardetawal ajal, päris kindlus sügawa kraawi, kõrge walli ja mahalastawa wärawaga. Ilma kutsumata ega teatud asjata ei lastud kedagi sisse ja sepp pidi sel korral tühjade kätega taganema.

8.

Kõigest orduriigi kehast läis sel ajal otsekui hommikune wiluwärin läbi. Rõhutud rahwaste, eestlaste, lätlaste, semgallide ja preislaste sees ei olnud endise waba-

duse mälestus veel täiesti kustunud. Nad said aru, et endid mõnest saajast mehest, kelle sees ammuugi enam wanaade ristisõitjate kangelasewaim ei elanud, jalge alla tallata lastsid. Nad hakkasid igast küljest päid tõstma ja salamahiti mäsju valmistama. Küll oli rüütlitel palju rikkust, sõjawäge ja kõiki sõja abinõusid, aga ka palju waenlasi. Pihtwa ja Nowgorodi wenelased, niisama ka Hansa linnade kaupmehed wihtasid neid kui kaubateede takistajaid ja ahneid sahterdajaid; Leedu noored würistid, tark Dlgerd ja wahwa Keistut, olid nendega alalises sõjas; paawstidki, sel ajal Avignon'i linnas Prantsusemaal elamas, ahwardasid ordu kirikumaade riisumise, piiskoppide wangistamise ja nende käskjalgade tapmise eest hoopis häwitada ja lasid end ainult raskete rahaohwitega lepitada. Niisugusel asjaseisul wõisid rõhutatud rahwad küll mäsjust head õnne loota.

Uga ordurüütlitel olid terawad silmad ja kõrwad. Nii pea kui nad nägid, et talupoegade seas mõnes kohas liikumine tekkimas oli, tegid nad omad kindlad linnad ja lossid weel kindlamaks, suurendasid sõjawäge ja hirmutasid talupoegi sõjariistade kõlina ning raskete nuhtlustega. Nõnda lämbutati lätlaste, semgallide ja preislaste püüdmised juba sündides ja Liwimaa eestlastega ei olnud lugu palju teisem.

Nädal enne Jüripäewa tuli Gestimaalt saadik sepa Willu juure ja kuulutas, et märs Jüripäewa õil teatud wiisil pidi algama. Sepp raputas pead, sest ta tundis Wiljandi talurahwa mõtteid, aga ta kutsus siiski mehed wana kantsi waremetesse kokku ja pani neile saadiku nõudmised ette. Mõned, iseäranis nooremad, olid küll koha nõus, aga suurem hulk lõi kartma, teades, et Wiljandi loss sõjameestes kubises ja tugewad wäesalgad üle maa-

konna laiali olid laotatud. Küll kõneles ja maanitses sepp, et nad parajat aega mööda ei laseks minna, kus kõik maarahwas esimest korda ühes nõus oli ja ettevõtmisele vähegi kordaminekut võidi loota. Aga talupoegade julgus oli kadunud; nad jäid leigeks ja võtsid viimaks nõuks, et sõjale küll ikka pidid valmis olema, aga enne ära ootama, kuida Cestimaa ja Saaremaa wendade käsi saab käima.

Nõuda lõppes see koosolek; wõib olla, et tema otjusel meie maa ajaloo kohta suur tähendus on olnud.

Sepp oleks hea meelega ükspäini Tasuja juure tõtanud ning tema käsu all daanlast ja saksu uhtuma hakanud. Aga tal oli enne üks kodune asi siendada ja õigele Cesti mehele on tema kodused asjad igal ajal tähtsamad olnud kui üleüldised.

Sepa kodune asi oli Maie päästmine.

Maie oli ikka veel kadunud, aga sepp teadis nüüd juba selgesti, et tema tuikene noore ja nügusa kulli küüsis waewles. Willu oli nimelt üht Puidu mõisa sulast nii kaua oma kallima wiinaga jootnud, kuni sulane peremehe saladuse wälja lobises. Muidu ei arwanud mõisnikud ega ordurüütlid talutiidruku rööwimist nii suureks asjaks, et selle salajahoidmisest palju oleksid hoolinud. Noor Herike aga oli — sulase jutu järele — ilusat Maie nii kangesti armastama hakanud, et ta teda ennast kui oma filmamuna ja tema rööwimist kui mõnda surmanuhtluse wäärilist kuritegu kõikide eest warjul hoidis. Sepp Willu oli mitu korda katsunud mõisa sisse tungida, aga näis, kui oleks just teda kõige wisamalt eemal hoida püütud. Teda ei lastud mingil põhjusel sisse. Ta oli öö ajal üle müüri katsunud ronida, aga wahid olid teda iga kord tagasi peletanud. Sala-

walu näris Willu südant; ta jäi päew päewalt nukramaks ja luufis, wahel üksi, wahel Priidu seltsis, mõisa ümber, asjata lootes, et kogemata kaugeltki Maie kallist nägu näha saab.

Jüripäew läks mööda ja tema kannul tulid Eesti- maalt koledad sõnumid. Talupojad olid ühe böga peaaegu terve salste ja daanlaste sugu lagedal maal ära häwitanud, mõisad maha põletanud ja endid suureks sõjawäeks ühendanud, mis Tallinna alla tõttas. Selle sõnumi peale tegid siin ja seal ka Viwimaa eestlased ühiskuid mäsufatseid, millest aga ordurüütlid kergesti jagu said ja talupoegi nõnda ära hirmutada mõistsid, et need waewalt weel hingata ja salamahhti õnnelikumate kaaswendade poolt abi loota julgesid.

Sepp Willu mõtles böd ja päewad Maie päästmise peale; mõtles nii kargesti, et peaaegu lolliks läks, aga ei saanud siiski õigele otjale. Böd jättis ta täiesti sellide hooleks; naljasõna ei kuulnud enam ta suust; toit ei tahtnud talle maitsta ja wiina jõi ta ainult siis, kui kuri mõte teda waewas, et Mai teda enam ei armasta.

Ühel päewal läks sepp Priidu seltsis Wiljandise ja tahtis pika tõrkumise järele esimest korda jälle komturi jutule saada; aga komturil oli praegusel murelisel ajal nii palju tegemist, et ta seppa enese ette ei lastnud. Shtul istusid sepp ja Priidu ühes kõrtsis, kui õuest wantri mürinat kuuldi ja üks Puidu mõisa sulane, keda Willu tundis, sisse astus.

„Kas sina sõitsid ette?“ küsis sepp.

„Sõitsin küll,“ wastas sulane uhlesti; „kahe hobusega sõidan.“

„Miks n'a toredasti?“

„Pausärki wean linnast koju.“

„Kelle puusärki?“

„Wanaherra oma.“

„Kas wanamees juba walmis?“

„Eila õhtul suri. Ole mees ja lasse anda.“

„Säh, joo. Kas puusärki wõib näha?“

„Mine, wahi, kui tahad. Ilus asi, efmese linna meistri tehtud.“

Sepp ja Priidu läksid õue. Saia kerega wanter, puusärk peal, seisis kõrtsi ees ulu all. Puusärk oli tõesti tore wärk, tugewast tammepuust väga kunstlikult tehtud, hõbejalgadega ja ka muidu hõbedaga rohkesti ehitud. Raas oli naeltega kinni löödud, aga sepp tõstis ta ilhe rakjuga üles.

„Miw wa weew?“ kogeles Priidu ehmatades.

Sepp ei andnud wastust, waid mõõtis filmadega puusärgi pikkust, nokutas pead ja hakkas hoolega ringi luurama. Oli juba kaunis pime ja tee inimestest tihti.

„Nüüd on nõu leitud,“ ütles Willu tasakesti. „Säh, wõta raha, maksa kõrtsmikule ära, katsu sulast joomisega weel pisut kõrtsis kinni hoida ja meelita teda, et ta sind wankri otsal kuni Puidu mõisa ligidale laasa wõtab. Seal peida ennast metsa serwal ära ja oota, kuni sa kolm korda warekse kraaksumist kuuled. Sina wasta niisama, küll me siis teine teist jälle leiame. Kui ma puusärki olen pugunud, siis pane kaas kõwasti kinni.“

Priidu andis omal kentsakal keelel sõbrale märku, et ta teda nõdrameelsels peab. Sepp oli Priidu kõnewiisiga nii ära harjunud, et ta igast sõnast aru sai; temaga ei häbenenud Priidu rääkida, kuna ta muude inimeste seltsis tumm oli. Seekord aga ei näinud sepp sõnagi mõistwat, ei sest, et Priidu tema mõistust segasels pidas, ega sest, et Priidu ise puusärki pugeda soowis. Sepp

wahtis weel korra ettewaallikult ringi, kas kusagil hullu tembu nägijaid ei oleks, ja ronis puusärgi sisse; tema õnneks oli furnud mõisnik üks kehakamatest Westfaalia hüiglastest olnud.

„Kas pead nüüd hästi meeles, mis ma ütlesin?“ küsis sepp kaane alt.

Priidu nokutas nukralt pead.

„Siis wajuta kaas kinni.“

Priidu lõi kas oma kõige häledama näo, surus weel korra sõbra kätt ja — täitis kasku.

Kõrtsituppa astudes wärises ta kui haawaleht, aga meie wõime julgesti ütelda, et see wõrukael sugugi ei oleks wärisenud, kui teda enmast elusalt puusärki oleks pandud.

Üürifese aja pärast kuulis sepp Priidut ja pool joobnud sulast kõrtsitoast wälja tulewat. Sulane wandus tüki aega hobuseid ilma mingisuguse põhjuseta, naeris suure häälega selle üle, et Priidu otseski tumm märkide läbi rääkis, hakkas seppa põhjama, kes warga moodi ära kadunud, ja lubas wüimaks toreda lahkusega Priidut wantri äärele istuda. Wanter hakkas müri sedes mööda auklist teed edasi kõikumama.

Tund aego kestis wantri pöörin ja kõikumine. Sa- gedasti mõtles sepp kange tõukamise ajal, et nüüd wanter wist kraawi, puusärgi lahti ja terve ettewõtte luhta läheb. Oli tee pehme, liiwane ja liikus wanter tasakesti, siis oli sepal tundmus, nagu oleks ta furnud ja maha maetud; ta hing jäi rindu kinni ja weri soontes hakkas tarretama. Siis lõi sepp kätega wastu puusärgi seinu, õõrus rinda, tõmbas sügawalt hinge ja märkas, et weri ikka weel soojalt ja kiirelt soontes woolas, et ta elus inimene oli;

südamese afus jälle tugewuse tundmus ja julgus, mida surm ifegi ei suuda kohutada.

Rord jäi wanter seisma ja Willu kuulis tumedat praginat, nagu oleks mõnda rasket asja ahelatega üles tõmmatud. Wanter hakkas uuesti liikuma ja jäi warsti jälle seisma. Sepa wahwa süda hakkas kängesti tufsuma. Ta sai aru, et wanter Puidu mõisa õue oli jõudnud. Wõitluse, wõib olla ka surma tund oli käes!

Willu kuulis sammude kõminat ja inimeste hääli, millede hulgas üks käsü andis, et puusärk saali pidi kantama. Puusärk hakkas torkima, wajus aga kohe jälle raskatades tagasi.

„Tohoo, pime, kui raske!“ imestas keegi. „Ega ta ometi tinast ole?“

„Selge tammepun,“ seletas teine hääl, „aga nad on talle hullupööra hõbedat peale ladunud, see'p ta nii raskeks teeb.“

„Waata, kuhu nad kallist hõbedat loobiwad!“ urises kolmas.

„Wõtame kaane ära, siis on kergem kanda,“ andis neljas hääl nõu.

Mitmed käed hakkasid puusärgi kaane kallal krabis-tama. Sepa süda tufsus kuuldawalt. Tuba andsid naelad järele. Sepp nägi praio wahelt tulelontide läiget. Ta südame tufsumine jäi korraga seisma...

„Mis te seal n'a kaua mängite?“ kärekses eemalt wali hääl. „Rohe wõtke puusärk oladele ja kandke sisse!“

„Ta on kole raske; tahtsime kaane maha wõtta,“ anti wantri ümbert wastuseks.

„Oh teie laisjad waresjed!“ kärekses esimene hääl. „Kus kaigas on? Küll ma te kerefid kergitan! Nemad...

hurjused kipuvad herrade asju kangutama! Tohoo, pöörased!”

Weel selle kõne kestmise ajal wajutati puusärgi kaas ühe ratsuga jälle finni, puusärgi lerkis uuesti, oleks jälle peaaegu wääratanud, liikus siis ähkiwate meeste õladel pikkamisi edasi, wist mõnest trepist üles, sest et sepa jalad tüki aega taewa poole näitasid, ja pandi siis ühes kohas maha, kus kandjate sammud tumedalt kõmisesid. Sepp kuulis weel kandjate wandumist nähtud waewa üle ja nende sammude kaugele kaduwat kaja. Siis walitses puusärgi ümber waitus.

Sepp surus käepälad puusärgi kaane wastu, kuulatas weel korra terawasti ja tõstis siis kaane pealmise otsa forraga üles; ta nägi ennast suures, wõlwitud saalis, kõrge aluse peal; üks ainuke lamp, mis ühes nurgas laest alla rippus, andis tumedat walgustust; inimesi ei olnud kusagil näha, aga ühes kohas oli seina tagant häälte kõminat ja sammude kahinat kuulda. Mõtte kiirusega tõstis Willu puusärgi kaane täiesti üles, ronis maha, surus kaane jälle finni ja jooksis kiikwarbul ühe ukse poole, mille taga waitus walitses. Juba oli ta käe lingi külge pannud, kui ta pill teise seina peale langes, kus kõiksugu sõjariistad rippusid. Need meelitasid endist sõjameest niisuguse wäega eneste poole, et sepp hädaohust hoolimata sinna jooksis ja raske rüütlimõõga seinalt wõttis. Rahe, kolme hiiglasammuga kargas ta jälle tagasi ja oli juba ukse wahel, kui saali teises otsas üks kriiksus ja wali hääli hüüdis:

„Kes seal on?”

Willu ei wõtnud waewaks wastata ega pööranud peadki, waid liikkas ukse enese taga finni ja libises kuulmata sammul edasi. Rästi kaudu kobas ta õnne peale

edasi. Pea komistas ta ühe asja üle ja leidis katsumise waral, et see kiwist trepi hakatus oli. Ta lippas trepist üles ja sattus ümargusesse ruumi, kus kõrge ja kitsas aken nii palju walguse kuma andis, et ta kahte uft wõis näha, milledest üks palkoni peale, teine Jumal teab kuhu wiis. Wiimase ukse ette jäi sepp seisma ja piilus luku-august läbi. Ukse taga mustas pilkane pimedus, aga sepp arwas sealtpoolt kaugete häälte kõminat kuulwat. Natuke aega oli ta kahewahel, kas õnne peale uft lahti teha ja, olgu kuhu tahes, sisse astuda, wõi ennast palkonile peita ja oodata. Ta oli kuulnud, et Buidu mõisas naisterahwaste elutoad teisel korral olewat, ja arwas, et wiist ka Maie sealsamas warjul hoitakse. Kalli neuu läheduse aimamine tegi sepa ihalduse, teda näha, nii tungiwaks, et ta sugugi enam kannatada ei tihanud.

Uks läks kriiksudes lahti ja sepp astus kitsasse ruumi, kus muidu täiesti pime oli, aga eespool nõrk, peenike walguse juga paistis, mis luku-august näis tulewat. Sepp tõttas sinna, piilus august sisse, ei wõinud küll midagi näha, sest et wõti ees oli, kuulis aga nüüd selgesti naisterahwa rääkimist, kuigi ikka weel kaugelt; sepa hing jäi kinni, sest ta arwas Maie häält ära tundwat.

Ettewaatlilikult katsus ta ukse linki tõsta, aga ta südame ärewus oli nii kange ja põnewus nii suur, et ta oma liikmeid ei suutnud walitseda. Uks läks pistikese kriiksuga lahti ja sepp wahtis ilukambrisse, mille seinad puunikerdustega ehitud olid. Maalitud laes rippus klaasist lamp, mis wähe walgust andis. Taga seinas oli lahtine uks ja selle taga jälle walgustatud kamber. Seal olid kats nägemata naisterahwast, kelledest üks hääle järele Mai pidi olema, teine teisega elawalt kõnelemas. Ühe filmapihguga oli Willu ukse enese taga kinni tõmmanud

ja ennast suure abju taha peitnud, mis ukse ligidal nurgas seisis.

„Kes seal on?“ hüüdis tagumisest toast naisterahwa hääel, mis sepale ka tuttav kõlas; ta mõtles järele ja sa warsti aru kätte, et see keegi muu ei olnud kui preili Abdelheid Herike, Wiljandi komturi wennatütar ja nüüdse Puidu mõisa omaniku õde.

„Kes tuli?“ fordas preili Abdelheid, kui esimese küsimise peale wastust ei tulnud.

Ühe filmapilgu wältas mõlemates tubades täieline waitus.

„Ma hakkam kartma,“ ütles Abdelheid aralt. „Kas sa julged järele waadata, Maike?“

Sepp kuulis kergete sammude kahinat.

„Siin ei ole inimese hinge ja ukse on linni,“ ütles Mai tagasi minnes.

„Aga ma kuulsin selgesti, kuida ukse lahti läts ja jälle kinni pandi,“ hüüdis Abdelheid imestades.

„Ka minule paistis nõnda, aga wist on mõni muu kõmin meid ekfitanud,“ kostis Mai.

„Arwad sa?“

„Mis siis muud, preili Abdelheid?“

„Aga mina arwan, et ukse süski lahti tehti ja et see keegi muu ei olnud kui uksehoidja tütar, kes igalpool luuramas ja kuulamas käib, kus midagi räägitakse. Homme lasen temale nahatäie witsu anda.“

„Pai preili, ma ei saa Teist aru.“

„Kuida nii?“

„Teie olete muudu nii hea ja lahke, kui ingel; kuida wõib Teie süda siis lubada, et teist inimest peksetakse?“

„Jampsid sa, Maike? Kas ori ilma witsata wõib

elada? See on ju neile niisama tarwiline kui igapäevane leib."

"Kes Teile seda on ütelnud?"

"Kõik inimesed."

"Pai preili, Teie olete minust targem ja Teil võib õigus olla; siiski palun ma südamest, et Teie uskehoidja tütre nuhtlemata jätaksite."

"Oh sina tuifese hing!" naeris Abdelheid rõõmsasti.

"Kes sinu palwete wastu võib seista? Väagu ta siis seekord veel karistamata, aga tulewal korral saab ta kahewõrra."

Abdelheidi kõnewiis oli nii südamlik ja ilmasüüta, ta hääl nii mahe ja magus, et keegi tema südame headuse pärast kahewahel ei võinud olla. Kui tema mõtted mitte täiesti meieaegse noore neiu mõtted ei olnud, siis peame selles asjas jällegi mitte teda, waid tema aja waimu kohtu ette kutsuma.

"Meie jutt jäi pooleli," ütles Abdelheid. "Minu wend loodab kindlasti, et sa teda ikka armastama hakkad."

"Ei hakka," wastas Mai tasajelt.

"Sa tead, Maieke, et mina sellega nõus ei ole, et wend Goswin sind wägisi fiin kinni peab, aga mis wõin mina tema wastu parata? Tema ütleb, et ta ilma sinuta elada ei wõi, ja tahab sind hiljemalt, kui ta Saksamaale läheb, oma prouaks wõtta. Siin ei ole see wõimalik, sest meie maa seadused ei luba, et rüütlisugu mees alamast sugust naise wõtaks. Aga ma ei usugi, et sina tõesti talutüdruk oled. Sul on nii peenikesed jooned ja nii õrn keha, et wähe sinu sarnaseid lossiprellisid on. Talutüdruk ei ole ja ihu ega hinge poolest. Sul on niisama aus meel ja uhke waim kui minulgi. Goswin ei

wõi sulle mitte täiesti vastu meelt olla, aga sa ei taha seda weel tunnistada. Ka mina wõiksin, kui mind kogemata peaks rööwitama, oma rööwijat küll armastama hakata, aga ilmaski ei saaks ta armastõna minu suust kuulda... Aga sa ei lähe sugugi punaseks. On see võimalik, et sa Goswini peale sugugi ei mõtle? Ometi on maailmas nii ilusaid, tugewaid ja wiisakaid mehi väga wähe. Mina olen terwel eluajal üht ainust meest näinud, kes mehelise ilu poolest mu wenna kõrwa wõiks astuda wõi koguni warju tema peale heita."

"Wist mõni wõõramaa rüütel?" küsis Mai.

"Ei ole. Ta elab meie maakonnas."

"Ma ei usu, et meie rüütlite ja mõisnikkude hulgaft keegi Teie wennaft üle wõiks käia," ütles Mai julgesti.

Kuulaja Willu süda hakkas korraga walutama.

"See mees, kelle peale mina mõtlen, ei ole rüütel ega mõisnik," seletas Abdelheid pisut nukralt.

"Mis ta siis muidu wõib olla?"

"Ma ei tohi sulle enam ütelda, kui et ta kõige kenam ja kangem mees meie maal on."

"Kõige kenam ja kangem?" küsis Mai kahtlaselt ja weidi pilgelikult.

"Kõige kenam ja kangem," kordas Abdelheid kindla usuga. "Ma olen teda ainult mööda minnes mõnikord näinud, aga ma ei saa teda oma meeletft kaotada. Ma ei tohi tema peale mõtelda ja pööran ikka filmad kõrwale, kui mööda sõites teda kogemata näen, aga ta kuju jääb ikka mu filmade ette."

"Kas ta siis suure tee ääres elab?" küsis Mai aralt.

"Ta ei ela meist kaugel... Aga miks su paled nii kahwatud ja filmad hirmu täis on?"

"Ma arwaksin eestõas kahinat kuulwat," kogeles Mai.

„Kas sa nii kartlik oled? Pole seal midagi...
Kuule, Maieke, selle eest, et mina sulle omad patud olen
pihtinud, pead sa mulle nüüd ütleva, keda sina armastad.“

„Ei kedagi.“

„Aga miks su paled punaseks lähewad? Üra tühja
jalga. Kardad sa, et ma wennale räägin ja sellega sin
armsale õnnetust walmistan? Tühi kartus. Kas tahad,
ma ütlen sulle tükk tükkilt, mis nägu see mees on, keda sa
armastad? Kuus jalga piff — jah? Kollased, käharad
juuksed, lai, walge otsaesine, nägu joones ja jumelas,
filmad sinised, alati elurõõmu ja kelmust täis, nina pee-
nife, suu wäike ja pehme, nagu naisterahwal, habe tihe
ja tõmmukam kui juuksed, keha ilmatu suur ja lai, aga
siiski kena kui kiwist raiutud kangelase kaju, iga soon
rammumust paisumas, käed ja jalad häbemata suured ja
tugewad... Ühe sõnaga — sa armastad seppa Willut!“

Tagumiseft toast oli kerget praginat kuulda, nagu
oleks keegi pisukefi klaasist asju maha pillanud.

„Oh õnnetust, toos puru ja kõik helmed maas!“
kurtis Mai.

„Dase olla!“ hüüdis Abelseid. „Üra kumarda,
näita mulle oma nägu!“

„Dot', oot', ma korjan helmed üles...“

Sepp kuulis tasast rabelemist ja Abelseidi naeru,
aga see naer ei olnud mitte täiesti loomulik ega rõõmus.
Rabelemise müdin lõppes peagi.

„Mis ma sest salgan?“ ütles Mai uhke rahuga.
„Jah, mina armastan seppa Willut, ja mitte üksi tema
tugewuse pärast. Teie olete tema wäljaspidist nägu hoo-
lega filmitsenud ja arwate teda tundwat? Teie ei tunne
teda, sest et Teie tema südant ei tunne. Mina aga tean,
et ta mitte üksi wäljapidise ilu poolest kõigist rüütlistest

üle ei käi, waid et ta kõige ausam, wahwam ja mõnusam mees maa peal on. Kes lord tema kuldse südame sisse on waadanud, see ei wõi teist meest enam ilma peal armastada."

"Aga ta ei ole weel lordagi sind päästa katsunud," tähendas Adelpheid pilgelikult.

"See näitab ainult, et ta minu peidupaika weel ei tea. Sumal andku, et ta seda iialgi teada ei saaks!"

"Ruda nii?"

"Ta ei jääks rahule, kuni mind päästaks wõi ise hukka läheks."

"Minule on julged mehed meele pärast. Ma tahaksin hea meelega näha, kas sinu sepal nii palju julgust on, et süia sisse tungiks ja sinu otsekui lõukoera suust välja lisuks."

"Mina ei soowi seda mitte, sest ma armastan teda enam kui... Teeie!"

"Tasa, tasa, Jumala pärast!" sosistas Adelpheid kohkunult. "Ma kuulen kedagi tulewat."

Tõesti astus üks inimene eestois uksest sisse. Sepp surus ennast sügawamalt ahju taha. Tulija oli orjatiidruk ja kuulutas, et wanaherra puusärki panemine kohe pidi algama; noorherra lastwat sellepärast ka preilit alla paluda. Paar minutit ei olnud muud kuulda kui kergete sammude ja naisterahwa riiete kahinat. Wiist kohendas preili Adelpheid oma ülikonda ja pani ehteid juure.

Warsti tuli weel keegi raskemate sammudega uksest sisse ja läks tagumisesse kambrisse. Sepp kuulis noort mõisaherrat ütlewat:

"Kas weel ei ole walmis, õeke? Pole suuremat ehtimist waja, sest wõõraid on wähe ja noori pole sugugi."

Selle peale oli preili Adelpheid kohe walmis ja läks

tüdrufuga ühes välja. Goswin ja Mai jäid üksi. Sepp pigistas hambad kokku.

„Vaata, Mai, mis sa minuga oled teinud,“ ütles Goswin etteheitvalt. „Ma ei ole kuri inimene ega külma südamega, aga praegu pandakse mu isa puusärki ja mina ei ole veel ühtegi pisarat filma saanud ega oma õnnetuse peale mõtelnud. Sa oled mu ära nõidunud, nii et ma unesti muud ei näe kui sind. Miks sa waevad mind nii armutult?“

Mai ei kostnud midagi.

„Ole mu vastu vähegi lahte ja sõbralik, siis tahan ma su kõige alam sulane olla,“ rääkis Goswin edasi. „Küsi, mis tahad, ja kõik täidetakse kiiresti. Sa pead alati siidis ja sammetis käima, kõige paremad hobused peavad su õrna keha kandma ja kõige uhkemad rüütlid su ees kumardama... Kallis Maieke, ühe ainsa muju eest...“

„Jätke mind rahule!“ karjatas Mai.

„Ma ei või sind rahule jätta!“ hüüdis Goswin tuhinal. „Sa ei pääse ialgi minu käest, niisama vähe kui mina sinu paelust pääsen. Ütle, kas tahad mu naine olla? Kas tahad? Ütle midagi, olgu see, mis on!“

„Laske mind koju minna!“

„Ma ei või, Maieke, ei või, ei või. Vaata peeglis enese nägu ja ütle siis ise, kas keegi mees niisugust warandust oma tahtmisega käest ära võib anda? Kui sina mind ei taha, siis ei pea sa ka kellegi teise mehe omaks saama. Oh Maieke, küll oled sa ütlemata ilus! Ma võiksin sind igavesti musutada ja kaisutada...“

Kuulmise järele näis, nagu tahaks ettevõtlik noormees tähendatud igavikuga halatust teha, aga Mai tõukas teda kõigest jõust tagasi ja enne kui armufange

rüütel uuesti tormi sai joosta, langes raudhaambri raakune rufikas ta pealaele ja sirutas ta uimaselt põrandale.

„Kas tahad kaasa tulla?“ küsis sepp Willu.

„Tahan,“ kostis Mai.

„Kas siin kusagil salauft ei ole, mille läbi wõits põgeneda?“

„Ei ole.“

„Siis lähme, kuda juhtub!“

Sepp tõstis Maie kui wäetima lapse pahema käega üles, wõttis mõõga paremasse pihku ja tõttas wälja palkoni peale. Mõni jalg madalamal hallendas õuemüür. Allahüppamine oli kardetaw. Kui hüppaja müüri harjal jalgu ei murdnud, siis wõis ta kukumise korral müüri taga seda teregemini kaela murda.

„Kas julged eluga mängida?“ sosistas sepp alla poole näidates.

„Ilma sinuta ei taha ma elada,“ wastas Mai tajakesti.

Sepp surus neiu kõwasti enese külge, ronis palkoni äärele, seadis enese istukile ja hüppas alla. Ta jalad põrusid hirmsasti, aga ta jäi õnnelikult müüri peale seisma.

„Hohoo, kes seal on?“ hüüdis kellegi hääl pimedusest ja müüri harjal tuli rutuliste sammude kõmin ligemale. See oli wist müüri walwaja döwaht. Dues hakkasid koerad haukuma. Sepp hüppas müürilt maha ja seisus nüüd sügawa kraawi ees, mille põhjas wesi tumedasti läikis. Sealt pidi läbi mindama. Willu jooksis kraawi kallast mööda alla ja astus julgesti wette; põhi oli pehme ja läks järsku sügawamaks. Wesi ulatas Wilulule juba kaenla alla ja ta walmistas ennast ujumisele, kui põhi jälle tõusma hakkas. Sõtkumine sügawas põhja-

mudas wöttis palju aega. Mõisa õues oli juba kára tõusnud, kui põgenejad teise kaldale jõudsid. Sepp jookkis üle lageada wälja otskohe metsa poole. Esimeste puude wahel jäi ta silmapilguks seisatama ja kraaksus kolm korda kui wares. Niisamasugune hää! wastas üsna ligidalt. Warsti ragisesid kuiwad ossad kellegi jaigade all ja Priidu kaju ilmus kui tont pöösaste tagant.

„Pane mind nüüd maha!“ fofistas Mai.

„Ei, nüüd on rutt taga,“ wastas sepp ja pistis hiiglasammudega pimedada metsa sisse jooksuma.

Waene Priidu! Niisugust jooksu ei olnud ta weel eluajal katsunud. Tal ei olnud peale wembla midagi kanda, aga ta jõudis suure waewaga sepa järele, kelle sammused kallis koorem ei raskendanud, waid tiiwustas!

9.

Põgenejad wõisid wast tuhat sammu jooksnud olla, kui sepp tähele pani, et Priidut enam tema kannul ei olnud.

„Priidu, ae Priidu!“ hõikas sepp seisma jäädes ja tagasi waadates.

Kaugelt wastas walus hoigamine; sinna tötates leidis Willu, et Priidu ennast puu najale toetas ja külgi õõrus. Ta lööfutas nii kangesti, et waewalt häält sai teha. Aga ta segaseid sõnu ei olnud wajagi; oli muidugi näha, et Priidu wäsinud ja walusateft pistetefst waewatud oli. Sõnadeft wõidi weel nii palju aru saada, et ta teift edasi fihutas ja ise maha soowis jääda.

Sepp oli kahewahel; Mai aga ütles kindla sõnaga,

et ta wenda üksi pool furnult tagaajajate ja metselajate fätte ei jäta. Seatud asi, et naisterahwad seal julgemad on kui lõwid, kus nende südamel heldus ja kaastundmus äratatud on. Olgu nende abist siis kasu wõi kahju, olgu see hea wõi paha, mis nende ärganud tundmus neid tegema ajab — tehtama peab seda ikkagi.

Tuli siis Maie soowil oodata, kuni Priidu teekonda wõiks jätkata. Willu pani nüüd alles Maie maha; ta läks otsima ja leidis hea peidupaiga kõrges ja tihedas rägastikus, kuhu ainult ühest küljest sisse wõidi pääseda. Sinna istusid Mai ja Priidu maha, kuna sepp rägastiku suu ees walwas. Metsa kohal tõusis tuulehoog, käristas paksu pilwerünka, mis seni taewast oli pimestanud, aegamööda lõhki ja puhastas kuu kahwatute kiirtele teed. Walgus tungis uudishimuliselt põgenejate urkasse, pani mändade okkad nõiduslikult läikima ja külwas metsa kohutawaid warjusid täis.

Korraga arwas Willu kaugele kuiwa ja lühikest koera haukumist kuulwat. Ta kuulatas ja märkas, et haukumine Priidu mõisa poolt ligemale tuli. Sepa nahast käis külm wärin läbi. Mai ja Priidu olid tema selja taha astunud. Kõik kolm wahtisid tumma kohkumisega üks teise otsa; kõik kolm olid aru saanud, mis see tähendas: neid aeti jahikoertega taga!

„Nüüd ei maksa enam põgeneda,“ ütles sepp. „On koerad tõesti meie jälgil, siis ei pääse meie nende käest. Et ole lugu nii, siis oleme siin hästi peidetud ja wõime loota, et tagaajajad meist mööda lähewad. Peaksid nad meid süiski leidma, siis tahan mina möögaga urgastiku uud kaitsta; mujalt ei pääse keegi siia sisse. Teie olge wagusad ja ärge liifuge paigast.“

„Anna mind parem kohe nende kätte, siis ei puudu nad teisele,“ palus Mai.

„Hohoho!“ naeris sepp tafa, aga südamest: „Mis mees see on, kes oma pruudi meelega warastada laseb? Ei see tõlba kuhugi . . . Zuba tulewad. Ma kuulen kapjade müdinat . . . Anna mulle suud, Maieke . . . Waat' sedawiisi. Niiüd oled sa mu armas naine. Tulgu nad niiüd peale! Kergesti ei pea nad sind leseks tegema. Peitke endid ära!“

Zuba klähwiisid ja haifutasid koerad pöösaste ümber; nende järele tulid suure ragina ja müdinaga mitmest küljest ratsamehed, kes jahihüüetega koeri otsimisele äsfitasid. Rägastiku suu ees hakkasid koerad kängesti haukuma; ühe filmapilguga weerlesid esimesed neist hulgudes maas. Esimene ratsamees, kes seppa nägi ja suud parajasti rõõmufisale lahti tahtis teha, kukkus nagu pihkest rabatult tagumiste jalgele tõuswa hobuse seljast maha. Tüki kümme ratsalist kogunesid kohe tema ümber. Kuu piilus parajasti pilwe tagant ja tegi naljaka näo, nähes, kuda terwe salt ratsamehi üheainsa jalamehe kallale kippus, ilma et wiimane plehtu oleks pannud.

„Pibage!“ müristas Goswin Herike, keda Willu omaks inestuseks terwelt ratsaliste hulgast leidis. „Kuule sepp, mispäraft löid sa minu mehe maha?“

„Sinu süüi päraft,“ wastas sepp.

„Häbemata sõnadega teed sa oma loo pahemaks,“ ütles Goswin uhke rahuga. „Sind saab rasesti nüheldama, sest sa oled kui waras wõdrasse majasse tunginud, oma käe rüütlisfugu mehe wastu üles tõstnud ja ühe tütarlapse rõõwinud. Nende süüde peal seisab seaduse järele kolmefordne surmanuhtlus. Tahad sa nuhtlust

wähegi kergitada, siis anna rõõwitud tüdruk kohe tagasi ja lasse ennast tõrkumata siduda."

"Mis sa tühja raiskad oma ilusaid sõnu?" kostis sepp käre sitult. "Ega sa nii juhm ole, et mind seaduse kõwerdamistega hirmutada loodad. Tead ju isegi, et mitte mina rõõwel ei ole, waid fina. Mina tahan õnnetut inimest rõõwlite käest päästa ja see ei ole kellegi seaduse ees nuheldaw, waid kiiduwääriline tegu."

"Ära tee mind wihaseks, sepp!" ütles Goswin karedamalt. "Kas sa sest aru ei saa, et ma sulle üksi head soowin? Sul wõib sada korda õigus olla, aga seaduse ees oled sa süüdlane. Sa pead ennast kawalats mehiks ja tahad targem olla kui seadus. Minu onu heldus on sind julgeks teinud. Ära unusta, et minu ja sinu wahel ikka weel määratu wahel on. Mul on sinu pärast hale meel..."

"Siis nuta, aga ära lorise," urises Willu. "Mina olen õiglane mees, kes kellegile ülekohut ei tee, ja tema, wõrukael, tuleb mind nagu last noomima! No ütle nüüd!"

Siin toibus maha löõdnud fulane uimastusest ja tõusis istukile. Sepp oli talle paljalt mõõga küljega pähe koputanud.

"Näe, su mees on terve," ütles Willu. "Nüüd pole sul minult enam midagi nõuda, noorsand. Mine heaga koju ja heida puhkama."

"Kuhu oled sa Maie pannud?" käre gatas Goswin tõuswa wihaga.

"Õtji ise," wastas sepp.

"Ma ütlen sulle wiimast korda: anna tüdruk tagasi, siis lasen ma su eluga pääseda."

"Ja ma ütlen sulle: kui sa tüdrukut rahule ei jäta, siis ei lasen ma sind eluga pääseda."

"Wõtke ta kinni!" müristas Goswin.

Sulased ajasid hobused rüüfina! sepa peale. Aga tats efimeft hobuft kullufid fohe purustatud peadega maha ja matsid ratsalifed enefte alla. Nähes, et fepp, kes kolmeft küljeft rägastiku läbi kaitstud oli, kõif hobufed wõis ära tappa, enne kui kellegi mõõt wõi oda temasse puutus, käskis Goswin sulafeid jala Willu kallale tungida. Goswin ife oli, nagu kõif teadsid, wahwa mees, aga — olgu fee nüüd uhkufe wõi mõne ebausklitu kartufe päraft — ta ei tahtnud ife sepa hirmsate hoopide ette astuda. Sulastel olid ofalt mõõgad, ofalt piigid käes, aga neift ei wõinud enam kui tats korraga Willu kallale tungida. Efimesed tats hakkasid odadega seppa torkima, aga odad purunesid tükkideks ja sulased taganesid hirmuga; tats järgmift, kes mõõkadega wälja astusid, aelesid warsti weriselt sepa jalge ees maas. Teifed ei tahtnud enam sepa ligi minna, waid wibutasid suure julgusega, aga kaugelt, sõjariiftu. Nad oleksid hea meelega rägastiku põlema piftnud, kui mitte Goswin, kes Maie elu päraft kartis, neid ei oleks keelanud. Nähes, et fel wiifil sepaft jagu ei faa, andis Goswin salamahfi käfu rägastiku tagumifef küljeft teed läbi rainda. Willu märkas järsku tõuswa wihaga kurja nõu ja oleks hea meelega kawala rüüfli enefe kallale läinud, kui ta mitte ei oleks kartnud, et sulased selle ajaga Maie ja Priidu peidupaika tungiwad. Ta katsus rüüfli terawa pilkamifega wõitlufele äritada.

„Häbi sulle, Goswin Herife,“ trotsis Willu; „fa ofkad tüdrukuid warastada, aga meeste wastu ei tihka fa hakata. Niifugune jänespiiks julgeb minu Maie peale mõelda? Rahju, et ta ife näha ei wõi, kuda fu püffid püüli jahwatawad! Kui ta jeda näeks, ei oleks tal teineford finu eefi kaitset wajagi. Ta ajaks

su witsaga minema wõi laseks julle oma karjatiidruku läbi naha peale anda, et sa teineford oma totrat nägu ei näitaks."

See mõjus. Goswin ronis sõnalaufumata hobuse seljast ja läks oma käega häbemata pilkajat karistama. Mõõgad kõlisesid koftu. Mõlemad wõitlejad olid tugewad ja osawad sõjamehed, aga ehk küll sepp wäsitatud oli, sadasid ta hoobid siiski nii wõimsalt ja tihedasti, et Goswin kallaletungimise peale hakatusest saadik mõteldagi ei saanud, waid ennast suure waewaga kaitsta jõudis. Sulased jooksid talle appi ja hakkasid kõrwalt seppa odadega torkima. Oleks sepa asemel rüütlisugu mees olnud, siis oleks Goswin sulaste abi wist põlastusega tagasi lüüanud; nüüd ei tulnud talle seda meeldegi. Oma selja taga kuulis Willu raginat ja mõõtade kõlisesmist; siin raiusid ja murdusid sulased rägastikust teed läbi. Esmene, kes jalga pelgupaika tahtis tõsta, sai Priidu käest wemblaga niisuguse matsu, et ta uimaselt maha kukkus, aga teised tungisid tagant järele ja Priidu wemmal ei oleks kama nende mõõtade ja piikide wastu panna jõudnud.

Käraft oma selja taga märkas sepp, et asjad nurja minemas olid. Ta tahtis enne surma weel Maie oma kehaga kaitsta ja taganes sellepärast järsku rägastiku sisse. Pead pöörates nägi ta, et Priidu palja peaga ja werine oli, aga siiski kui lõukoer wemblaga kahe mõõgamehe wastu wehtis. Mai seisus peidupaiga kestel, kahwatu kui furnu, aga põlewate silmadega.

Goswin ja sulased tungisid Willu järele peidupaika. Sepp ja Priidu walmistasid endid selg selja wastu wiimsele wõitlusele.

"Rüütel Goswin, pidage!" käis korraga Maie hele hüäl kõigest käraft üle.

„Dodate, sulased!“ müristas Goswin ja astus jammu neiu poole.

Maie käes wälkus nuga.

„Urge tulge mu ligi, laste mind rääkida!“ hüüdis ta wälkuwail filmil.

Goswin jäi seisma. Sõjariistade kõlin waikis.

„Kui Teie minu wenna ja sepa Willu siit wabalt ära lasete minna, siis olen ma ihu ja hingega Teie oma,“ ütles Mai selge ja kindla häälega.

„Tõhin ma kurjategijad nuhtlemata jätta?“ nurises Goswin.

„Kui Teie seda ei tee, siis pistan ma enesele noa rindu,“ ütles Mai.

„Dota!“ kisedas Goswin kohtudes. „Sa pead oma tahtmist saama.“

„Kas töotate seda rüütliõnaga?“

„Töotan ja wannun. Sulased, tehke neile tee lahti!“

„Siis olen ma finu,“ fofistas Mai Goswini rinnale langedes.

„Mis tembutamine see on?“ müristas sepp. „Olgu tüdruk küll hulluks läinud — mina ei luba teda siisti siit ära wia.“

Willu tahtis uuesti Goswini kallale kippuda; aga Mai astus nende wahel ja ütles külmalt ning uhkesti:

„Jäta mind rahule, sepp! Ma wõin teha, mis tahan. Tahan ma teda armastada ja sind põlata, siis ei ole see finu asi. Meie teed lähewad siit saadik lahku.“

„Kas ja siis tõesti teda armastad?“ taarus sepp.

„Jah armastan. Riiüd mine oma teed ja ära julge enam minu peale mõelda. Ma põlgan sind. Kas kuuled?“

Ma põlgan sind . . . Jumalaga, Priidu. Rätt ja ei taha anda? Noh, olgu peale. Lähme, mu armas rüütel!"

Sepa käest kukkus möök maha. Ta jäi kui sammas feisma ja wahtis pärani filmil, kuda Goswin Maie oma hobuse selga wõttis, sulased oma surnud ja haawatud seltsimeestega niisama tegid ja terve rong aegamööda puude wahele kadus. Seps filmist tilkusid pisarad, ilma et ta seda ise teadis.

"Nüüd olen ma waba ja wõin sõtta minna," ümises ta filmi pühkides.

Rui filmad jälle selged olid, nägi ta, et Priidu selili maas oli ja — magas. Ruu paistis selgesti magaja näo peale, mille kulmud uneski wihaselt kräsatatud olid. Sepp ehmatas ja arwas wiirastust nägewat: Priidu oli se filmapilgul täiesti Goswin Herike nägu!

Pead raputades langes Willu magaja kõrwa põlwili ja hakkas ettewaatlikult Priidu peahaawa waatlema. Saaw oli kerge ja werejooks juba feismas. Priidu löi peagi filmad lahti ja tõusis istukile.

"Kas läksid juba?" küsis ta oma keeli.

"Juba läksid," kostis sepp taja. Ta hääli oli kurgus kinni ja pea käis ringi.

"Kuule, Willu, kuda sa nüisugust raibet wõisid armastada?"

"Keda?"

"Seda . . . tüdrukut."

"Ära räägi tühja . . . On sul walu?"

"Walu ei ole sugugi, aga pea on uimane ja kondid wäsinud."

"Lule, ma kannan su koju."

"Ära narri mind, ega ma laps ole."

Seda üteldes tõusis Priidu koha püsti ja hakkas tuikudes minema. Willu toetas teda, üteldes, et sedawiisi soojem olla käia. Muidu ei oleks Priidu ennast toetada lastnud. Kallist rüütlimööka ei võtnud sepp kaasa, sest see oli nüüd korraga tema filmas warastatud asi.

Raua peale keskööd jõudsid nad Risti talusse, äratasid perenaise unest ja rääkisid talle koik, mis sündinud.

„Kui Mai rüütli armastab ja ise tema kaasa tahtis minna, mis seal siis parata?“ ütles Krööt tuimalt.

„Kas sa nüüd näed oma kasvatamise wilja?“ küsis sepp kurwalt. „Oma wõõriti õpetustega ja wõõraste armastamisega oled sa waele Maie peast hulluks teinud, nii et ta enam au ega häbi wahet ei tunne, waid ise hufatuse sisse jookseb.“

„Mis ta siis õige pidi tegema?“

„Surn on parem kui autu elu.“

„Sure ise, kui surm sulle n'a magus on. Sina, mats, ei teagi, mis aus wõi autu elu on. Kas sina arwad ennast paremaks, kui rüütel Goswin on? Minu meelest on sada korda ausam toredas lossis elada, kui mõne pärisorja urtsikus. Kui Maria sest wiimati aru on saanud, siis ei olegi ta nii loll kui sina arwastid. Paras sulle! Teineford ära pista oma tõntsi nina wõõraste asjade wahetele... Tohoo, mis sel arus on?“

Wiimased sõnad olid Priidu kohta öeldud, kes järsku üles karanud oli ja põlewate filmadega ema otja wahtis. Priidu keeletust suust woolas kõne, millest ema aru ei saanud, mille ähwardaw, wihane kõla aga aimata lastis, et need õnnistamise sõnad ei olnud. Wõtame Willu kõrwad ja kuuleme, mis Priidu kõneles:

„Sest päewast saadik ei ole sa enam minu ema. Ma olen ilma emata ja õeta. Sde kuulub hõifates häbi-

porise ja ema kiidab seda heaks! Ära neetud olgu mõlemad! Ennem tahan nälja ja külma kätte surra, kui veel jalga selle katuse alla tõstan. . . Lähme, sepp!”

Priidu wöttis Willu käest kinni ja tõmbas ta uksest välja.

„Priidu, ae Priidu, mis sul on?” hüüdis ema ahastuses. „Ruhu sa pimedal ööl veel lähed? . . . Pagan selle sepa sisse!”

Arõõt jookkis õue ja kuulis veel wärawa raksumist.

„Priidu! Pai Priidu, miks sa minu üle pahandad? Miks sa minu eest ära jooksed? Ma pole sulle ühtegi paha sõna ütelnud. . . Pai kulla poeg, tule tagasi! Priidu!”

„ . . . iidu!” kajas mets wastu.

Arõõt toetas end ukse piidale ja puhkes suure häälega nutma.

10.

Sepp ja Priidu olid sest päewast saadik kadunud. Sellid ütlesid, peremees olewat wist jälle wõõrale maale reisinud. See sõnum ei pannud kedagi imestama, kes sepa harjunud wiisiga tuttaw oli. Imeks sai asi alles siis, kui kewade, suwi ja sügise mööda läksid ja sepp ikka weel tagasi ei tulnud.

Waheajal oli määsawate eestlaste õnn nendest lahkuma hakanud. Nad olid küll wõõra tõu Gesti- ja Saaremaal peaaegu jootumaks ära häwitanud, mõned kindlad kohad ära wõtnud ning suure wäega Tallinna ja Haapsalu piiskopi lossi ümber piirama hakanud. Niiüd aga kutsusid need wähesed Gestimaa mõisnikud, kes juhtumisi elusse olid jäänud, ja Daani maawalitseja Siwi landmeistrit endale appi. Selleaegne landmeister Burk-

hard von Dreylewen oli ka kohe abiandmisele valmis. Ta kartis samasugust mäsu ordu maades tekkivat, kui Eestimaa talupojad ennast jäädavalt võõraste ilkest oleksid wabastanud.

Landmeister tõttas tugewa wäega Tallinna alla ja wõitis eestlased werises lahingus ära, enne kui hiljaks jäänud rootslased Soomest ja wenelased Pihkwast neile appi jõudsid tulla; eestlased, umbes kümmetuhat meest, langevad peaaegu kõik wõideldes, nende hulgas ka Tasuja, selle mäsu hing ja wiimne täht maarahwa lootuste taewas.

Aga ka ordurüütlite wägi oli, kuigi Saksa aja- raamatud seda salgawad, lahingus nii kofku sulanud, et landmeister mäsu kohe täiesti lämbutada ei suutnud. Tallinna alt läks ta Läänemaale ja sundis eestlasi küll Haapsalu lossi eest taganema; aga nad kogusid end metsadesse ja tikkusid igal sündsäl filmapilgul uuesti sakslaste kallale. Saarlased olid end täiesti wabaks teinud ja endale „kuninga“ walinud.

Sügisel saatis Saksa ordu ülem walitseja, hochmeister Rudolf König sõjawäe Liivi landmeistrile appi. Selle wäe ülem, komtur Hinrik Dusmer, oli kowa käsu saanud kõik Harju, Lääne ja Saaremaa talupoegi kui ristiusu waenlasi korruga maa pealt kaotada. Wiljandi maakonnast läbi minnes katsus Dusmer sealselid talupoegi igapidi hirmutada, et nad tema selja taga mäsu ei tõs- taks. Kõige tugewamad mehed wõeti kaasa, et oma wendi häwitada aitaksid, teised tehti raskete maksude ja moonawedamise sunniga paljaks ja nõrgaks; kõige wähe- mat tõrkumise märki nuheldi hirmsa waljusega.

Nüüd kahetsesid Wiljandi mehed, et nad sepa Willu ja Tasuja saadiku manitsust kuulda ei wõtnud. Oleksid nad Daani eestlastega üheskoos täie jõuga sõdima haka-

nud, siis ei oleks, nagu neile nüüd paistis, ka ordu wägede wõitmine wõimata asi olnud; ja kuigi neid oleks wõidetud — palju pahem poleks nende põli wõinud olla, kui ta praegu oli. Nad ei olnud mäsjanud, aga neid nuhelti kui mäsajaid. Säherdune ülekohus tegi kõige paremad ja kannatlikumadki wihaseks. Elu oli kõigile läilaks läinud, aga parem oli siiski wahwasti wõideldes, kui nälja ja piinajate kätte surra. Mehed hakkasid seppa taga igatsema ja ootasid põnewusega seda filmapilkku, mil ta uuesti nende keskele astuks ja neid oma wõimsa häälega, kui mitte wõidule, siis ometi werisele kättemaksmisele ja ausale surmale kutsuks.

Sepp tuli wiimaks.

Ühel päewal — see oli juba talwe hakatusel — nägid sepapajast möödaminejad teda jälle alasti ees seiswat ja rauda taguwat, nii et sädemed lendasid. Kes aga sepaga juttu hakkas tegema, nägi warsti, et temaga suur muudatus oli sündinud. Ta näis naeru ja nalja unustanud olewat; oma juhtumistest ei rääkinud ta sõnagi. Temaga ühes oli ka Priidu tagasi tulnud ja, nagu näha, sepa selliks hakanud; oma isamajasse ei tõstnud ta jalgagi. Päewad läbi tegid mõlemad agarasti tööd, õhtutel luusifid nad mööda külasid. Talupojad omalt poolt käisid neid sagedasti sepapajas waatamas ja kadusid ajuti tundide laupa pimedasse kolikambrisse, mis, nagu teame, sepapaja kõrwal oli. Wahel oli hoopis arusaamata, kuda pisutene kõngi sarnane kambrite nii suurt inimeste hulka enese sisse wõis mahutada.

Siirif Dusmer oli oma sõjawäega juba edasi läinud ja häwitas läänlaste riismeid, mis esimesest sõjast järele jäänud.

Sakalamaal walitses täieline rahu.

Risti Krööda südamerahu oli Priidu kadumiseft saadik rikutud. Poja arusaamata needmine oli tema muidugi nõrka waimu nii pörutanud, et ta ajuti meelesegaduse tundemärka ilmutas. Krööt nuttis täied päewad läbi, ootas tundide kaupa õuewärawa wahel poja tagasitulekut, hüüdis kaeblikult tema nime ja käis teda metsas ning külades taga otsimas. Kui Priidu ikka kadunuks jäi, ärtas ema südames palaw igatsus tütre järele, kes enesest ka midagi kuulda ei lastnud. Krööt käis mitu korda Puidu mõisa wärawa ees, aga teda ei lastud kõige ärdamateft palweteft hoolimata sisse, ja Maie nägu ei saanud ta eemaltki näha. Wiimaks läks ta koguni Wiljandi komturi paluma, et see wennapoega Maie lahtilastmisele sunniks, aga komtur saatis ta paha meelega minema ja keelas jälletulemise kõwasti ära. Krööt hakkas pödemä ja lamas sügise läbi sängis. Alles jõulukuus tõusis ta jälle jalule, aga endisest Kröödast ei olnud muud järele jäänud kui paljas wari; ta oli nii wanaks ja jõutuks saanud, et hale oli teda waadata. Siiski näisid ta karsitus ja rahutus weel kaswanud olewat. Kadunud lapsi ei kaebanud ta enam teiste kuuldes taga, aga ükspäini korutas ta nendega pikki jutte; inimesi ei sallinud ta silma all ja oma orjadele oli ta päris nuhtluseks. Kord kuulis ta kogemata, et Priidut sepapajas nähtud. Jala pealt tõttas ta ükspäini metsast ja lumest läbi sinna ja langes rõõmu pärast karjudes poja kaela ümber. Aga Priidu tegi enese koha ta kätte wahelt lahti ja näitas käskiwalt sepapaja ukse poole. Poja kuri nägu kohutas waese ema nii ära, et ta sõnagi suust wälja ei saanud, waid tummalt ja aralt minema läks. Sest saadik kuusis ta tihtilugu sepa-

paja ümber, kaugeltki poega näha lootes; fiske ei julenud ta astuda.

Ühel öhtul — see oli nädal enne Jõulut — nägi ta seppa ja Priidut sepapajast välja tulewat ja metša minewat. Krööt läks kaugelt neile järele; ta hoidis ennast nii hästi warjul, et mehed, ehk nad küll tihti tagasi waatafid, teda ei näinud. Tee wenis pikale. Päite oli juba looja läinud, aga särawad tähed ja õhetaw lumi andsid nii palju walgust, et kaugele näha wõidi. Krööt oli wäsinud, sest ta oli oodates mitu tundi märgade jalgade peal seisnud; mehed sammusid kiiresti edasi; wäsel naisel oli peaaegu wõimata pehmeist lumest läbi sõtkudes neile järele jõuda. Aga määratu armastus poja wastu ja ihaldus, teda nii kaua kui wõimalik filma ees näha, andsid talle üleloomulisi jõudu.

Sepp ja Priidu kadusid wiimaks lumiste küngaste ja nende peal paistwate walliriismete wahela. Krööt tundis seda kohta ja teadis selgesti, et siin tondid ja kodukäijad paika pidasid; ta arwas seekord, padrikus peidetult seisma jäädes, ise oma filmaga tonta nägewat. Nad tulid hulga kaupa mitmest küljest, libisesid kui kehata warjud üle tumedasti walgendawa lagendiku ja kadusid kõik waremete wahela. Igal muul ajal oleks ebausklik Krööt jäherdust wiirastust nähes kas hirmu pärast kohe surunud wõi wähemasti üle pea kaela plagama pannud; seekord ei tundnud ta hirmu, waid oli walmis poega waimudegi eest kaitsma.

Kui küllil ajal enam ühtegi tonti näha ei olnud, astus Krööt ise julgel sammul waremete wahela, puges pimedasse nurka ja jäi kuulatama. Inimese hinge ei olnud kusagil näha, aga maa alt oli kaugelt, tumedat kõminat kuulda. Ettewaatlikult edasi ronides ja roomates

leidis Krööt, et kõmin ühe pool lagunenumid wõlwaluse hakatuses kõige selgemini kuulda oli. Ta hakkas wõlwalust mööda edasi kobama ja nägi warsti eemalt tulewalguse kuma. Krööt wärises kui palawikus, aga uudishimu ja poja nägemise igatsus kihutasid teda edasi. Kõminat wõidi nüüd juba selgesti kui hulga inimeste koosrääkimist ära tunda. Korraga waikis müdin ja siis hakkas sepa Willu tuntud hääl ükspäini kõnelema. Krööt jäi seisma ja kuulama.

„Meie, sakalaste, wahel on kõik juba selge,“ rääkis sepp kangele kõlawa häälega, „aga Järwa ja Ugenuse meestele, kes siia kokku tulnud, tahan ma nüüd weel kõik täielikult ette panna, et nad siis teaksid, kas maksab meiega ühes sõdima hakata või mitte. Enne tuletan weel kord meelde, et meie kõik wandunud oleme sellest, mis siin räägitakse, kellegile sõna lausuda. Üraandjaid neelaku maa enese sisse!“

„Mina olen nüüd Nowgorodis, Pihkwas ja leedulaste juures käinud. Mu waew ei olnud asjata, sest wenelaste ja leedulaste würistid on kindla sõnaga töötanud, et nad meile appi tulewad, kui näewad, et meie tõesti sõjale walmis oleme. Selle tunnistuseks nõuawad nad, et meie kõige pealt Wiljandi lossi ära wõtame. On see meil korda läinud, siis ei ole abisaamise pärast enam kahtlemist. Wenelased ei karda jaksu, nad on neid juba sagedasti wõitnud. Leedulased wihtlawad Saksa orduit wiist weel enam kui meie. Neil on seks põhjust küllalt. Alles hiljuti käisid ordurüütlid ja nendega mõned Saksa würistid leedulaste maad laastamas. Sull külastid häwitati ära, palju mehi tapeti maha, naised ja lapsed wiidi wangi. Plonjani linnas oli nelituhat inimest, kui sakslased teda suure wäega sisse piirasid. Nad ei saanud

linna enne kätte, kuni nad ta tuliste nooltega põlema piisfid. Paganad ei tahtnud elusalt armutute kriitlaste kätte langeda. Nad piisfid teine teist wastastikku mõõkadega läbi ja langesid tulde. Kõige wiimsed lassfid end wanast preefirinaisest ära tappa, kes siis ise elusalt tulde läks. Nüüd alles tungisid rüütlid linna fisse, puistafid paganate põrmu tuulde ja tegid linna maatafa. Seedulased aga on ordurüütlitele igawest waenu ja hufatust töotanud. *)

„Nõnda wõime sealtpoolt kindlasti abi loota. Parem oleks küll, kui meil wõõraft abi waja ei oleks, sest aitajad nõuawad waewatasu ja hakkawad meid waremalt wõi hiljemalt ise rõhuma. Meie ei ole wäetamad lapsed. Wennad Gestimaal on küll hädas, panewad aga ikka weel wifalt wastu. Saarlased on weel oma peremehed ja walmis wõõraste wõimu ka suurel maal murdma tulema. Kui meie nüüd korraga rüütlitele selga langeme, siis wõime neist küll jagu saada; on nad kord meie maalt wälja aetud, külap me siis ka piiridel walwata mõistame.

„Igapidi aga peame kõige enne Wiljandi losfi kätte saama, et waenlased meie selja taga kindlat toetuspaika ei oleks. Selleks on meil hea nõu leitud. Sõjariistu on minu maa-aluses sepapajas nii palju walmis, et neist losfi kaitsjate suigutamiseks jatkub; külap edespidi ordu sõjamehed ise meile sõjariistu juure muretsewad. Losfi fisse peaseme nii: Toomapäewal peawad Wiljandi maa-konna mehed, nagu see igal aastal olnud, kümnest losfi wedama. Nüüd paneme wilja asemele kõige tugewamad

*) See töötus läks täide. Saksa ordu wõim murti leedulaste poolt saja aasta jooksul mitmes lahingus ja orduriik langes peale werist Tannenbergi lahingut (1410) leedulaste ja wendega ühendatud poolakate walitfufe alla.

mehed kottidesse ja saadame nad wara hommikul, kui rüütlikud weel magawad, losfi. On reed kottidega losfiõues, siis seowad wooriwedajad kottide suud lahti, mehed roniwad wälja, raiuwad kohmetanud sõjamehed maha ja wõtawad unised rüütlikud wangi."

"Mina ise katsun õhtul enne seda kudagiwiisi losfi pääseda ja õõfels sinna walwama jääda, et kogemata äpardust ei juhtuks. Peaks midagi karta olema, siis annan losfist kohe märku. Minu truu seltsimees Risti Priidu on kohe esimese ree peal . . . Tohoo, mis karjatamine see oli?"

Krööd põgenes kui kohutatud emahirw. Hädaoht, mis poega ähwardas, oli ema rinnust walusa karjatuse kiskunud. Tagaajajaid enese kannul aimates jooksis ta hullumeelse jõuga waremeteft wälja ja jäi alles kangel padrikus lõõtsutades seisma. Waremete wahel liikufid mõned mustad kujud. Nende hääled olid waiksel ööl selgesti kuulda:

"Minu arust oli see mõne ehmatanud naise filjatamine."

"Tühi jutt. Misfugune naine südaööl jalga siia julgeb tõsta?"

"Mina kuulfin selgesti öökulli huikamist."

"Roh muidugi, öökull ja muud midagi."

"Ega see wist head ei tähenda."

"Öökulli hääl tähendab ikka õnnetust."

"Usud sina wanabe naiste lori? Öökull on rumal elajas; tema ei wõi inimeste asjust midagi teada, weel wähem neid ette kuulutada."

"Andku taewas!"

Päewal enne Toomapäewa tuli sepp Willu suure wiinaankruga Wiljandi lossi. Teda lasti kui tuntud meest ja komturi sõpra igal ajal teelmata fisse. Sepal oli wiifiks wõetud, et ta igaford, kui wõõralt maalt tagasi jõudis, komturile mõne jahikoera wõi ankrutäe kõige paremat marjawiina tõi. Muudu oli ta ikka esimesel päewal peale kojutulekut komturi vaatama läinud. Seeford oli ta kingi kätteandmisega kaits nädalat wiibinud, aga selle eest oli ka kind kallim kui enne kunagi. Komturi ei olnud kodus ja sepp jäi teda lossis ootama. Igawa ootamise kergituseks laskis ta alt linnast omal külul aamitäie kõige kangemat wiina tuua ja pidas õhtul lossi sõjameestega rõõmsat joomapidu. Neg ajalt luusis ta õues ja lossis ümber, lobises palju sõjameestega, pakkus ennast nende juure õomajale ja lubas veel aamitäie wiina muretseda.

Sihilisel õhtul tuli Risti Krööt lossiwärawa ette ja palus komturi jutule saada. Wahid ei lastnud teda fisse, üteldes, et komtur wälja sõitnud. Krööt jäi wärawa taha ootama. Pika külmawärina ja hambalõgina järele kuulis ta aiskellade kõlinat ja kappjade müdinat. Tore saan, milles komtur kahe orduwennaga istus, sõitis wärawa ette. Herrad olid heas tujus, sest nad tulid wõõraspidult ühe rikka mõisniku juurest, kelle tiitart komturi wenna poeg, noorem Goswin Herike kosis. Täna oli kihlamine olnud.

„Komturi herra, komturi herra!“ kiinus kaeblik hääl tee kõrwal ja Krööt langes põlwili lume fisse. „Lubage sõna rääkida!“

„Sest naiseft ei saa ma enne surma lahti,“ tõreles komtur paha meelega. „Mis sa jälle minust tahad, wana-

moor? Eks ma ütelnud sulle minewal korral, et sa enam mu filma ette ei pea tulema? Mül on himu sind kuhugile maa alla peita, et üksford rahule jääksid. Rasi minema ja täna Loojat, et ma täna heas tujus olen."

Dosfwäraw tõmmati üles ja hobused liikusid. Krööt haaras saanist kinni ja ütles tase, aga tungiwalt:

"Kui Te mind kuulda ei wõta, siis olete homme furnud."

"Pea, kutsar!" hüüdis komtur ja ronis saanist wälja. "Mis sa jampsid, naine?"

"Minu käes on Teie ja kõigi sakste elu," sosistas Krööt. "Wiige mind ühte kohta, kus ma Teiega ühinda wõin rääkida. Täitke mu palwet, komturi herra, muidu sünnib hirmus õnnetus."

"Tule mu järele," ütles komtur. Orduwendi käsits ta edasi sõita ja wiis Krööda wärawawahi tühja kongi.

"Küüd räägi, naine, ja hoia ennast tühja lori eest!" ütles ta karedalt.

"Enne töotage mulle üht palwet täita," palus Krööt. "Ma ei palu muud kui oma poja elu."

"Kes siis tema elu tahab wõtta?"

"Teie ise, komturi herra."

"Oled sa hulluks läinud?"

"Teie käes seisab wõimus Priidu elu ja surma üle. Kui Teie mulle tema elu kingite, siis pääsete ise surmast."

"Käägi ruttu, küll siis näeme."

"Ei, enne töotage, et Teie mu poja, kui ta Teie kätte sattub, mulle elusalt tagasi annate."

"Aga kui ta süüdlane on?"

"Temal ei ole mingisugust süüd. Ta on ennast kurjade kiusajate läbi nii kaugele ehitada lastanud, et wast

hirmsa süü osaliseks võiks saada. Selle eest tahan mina teda hoida."

"Kui tal süüd ei ole, siis ei võta ka keegi ta elu. Aga nüüd räägi ruttu, muidu lasen sinu suu wägisi lahti teha."

"Lõotage enne..."

Komtur tõukas ukse lahti ja hüüdis sulaseid.

"Komturi herra, ärge hüüdke sulaseid, ma tahan kõik tunnistada!" karjatas Krööd. "Teie näete siis isegi, et Priidul süüd ei ole, waid kõik on äraneeatud sepa süü!"

Komtur käskis sulaseid, kes juba joostes tulid, oodata ja tõmbas ukse jälle kinni. Nüüd rääkis Krööd kõik välja, mis ta wana kantsi waremetses kuulnud. Oma kustumata wiha sepa vastu tõendas ta sellega, et kuulnud sõnadele hirmsaid sajatusi ja sõimusõnu juure luuletas, mida sepp rüütlite ja sakste kohta olewat tarwitanud. Teadmata on, kumb asi Risti Krööda enam äraandmisele awatles, kas hirm poja elu pärast või himu sepale kahju teha.

"Näete nüüd ise, komturi herra, et Priidul sugugi süüd ei ole, waid et kõik pagana sepa süü on, kes wist praegu juba siin Teie ja kõigi sakste elu waritseb," lõpetas Krööd oma juttu.

"Sinu poeg on ise süüdlane," ütles komtur kulmu kortsutades. "Ta on rahutu inimene, keda talupoegade hulka ei tohi jätta. Tänu pärast tahan ma temale sinu palwet mööda elu kinkida, aga ta jääb igaweseks ajaks wangi... Wait! Mitte sõna enam! Sina ise jääd õhseks süü wahi alla, et su wallalise teele läbi kahju ei sünniks. On su poeg tõesti esimese ree peal, siis lasen ta elusalt tõttisid välja tõmmata ja sa wõid teda wiimast korda näha. Pärast ei näe tema enam päewawalguist ja niisama käib sinu käsi, kui sa iialgi weel lossi ligidale tuled."

„Komturi herra, weel üks sõna!“ kirjendas Krõõt hirmsas ahastuses; aga komtur oli juba ukselt wälja läinud ja ukse lukku keeranud.

Seni oli sepp Willu sõjameestega soojas toas priskesti purjutanud. Meeste näod lõkendasid, mõned noorskasid, käed pea all, laua äärel, mõned juba selili põrandal, kuid sepp walas kannud ifka uuesti täis ja tõendas, et kaks waati täna tühjaks pidada saama.

„Olgem täna rõõmsad, sest homme wõime surnud olla!“ naeris ta salalikult.

Sulased ei lastnud end sundida, waid jõid wahwasti, kiitsid sepa lahket kätt ja mõnasid rüütlite ihnuft, kes neile nii häid pidusid iialgi ei walmistanud.

Õõ oli juba käes, kui sepale teada anti, et komtur koju tulnud ja teda enese juure kutsuwat.

„Ma tulen pea tagasi,“ ütles Willu üles tõustes. „Sooge tublisti, mehed, kuna juua on. Teises ilmas ei ole wiinamägesid.“

Ta wõttis antru kaenlasse ja läks sulase järele. Sulane wiis ta kõrgesse, kitsaste aknatega kambrisse, kus wahakiünlad põlesid ja laual kuld- ja hõbepeekrid kiiskasid. Komtur ja mõned ordurüütlid istusid laual ja jõid kallist wiina. Komtur wõttis sepa teretuse lahke näoga wastu ja hüüdis:

„See on ilus, sepp, et sa wanu sõpru ei unusta. Oled ennast sel aastal kauemini oodata lastnud kui muidu. Wahest tõrkusid selle pärast, et ma sind wiimati pisut pahandasin? Lepime ära. Ma palun oma ekfitust siin orduwendade ees andeks. Kas oled nüüd rahul?“

Willu ei leidnud koge wastust.

„Sa kannad ifka weel wiha?“ kõneles komtur edasi. „Koh, kuule siis, mis ma weel sinu lepitamiseks olen

teinud. Sa kannad ikka veel Wiljandi lossi pärisorja nime, aga sa oled ordut kui sõjamees nii kaua aufasti teeninud ja temale nii palju häid sõjariistu septsenud, et meil ammugi nõu oli find wabaks mehels teha. Ma palusin kohe pärast sinu pahandamist landmeistrit sinu wabakslastmise asjus, aga sõja pärast on wastus wiibinud, et hiljuti alles stia jõudis. Müüd küsin ma sinult: kas tahad ise waba mees olla?"

"Tahan küll," wastas sepp tumeda häälega.

"Siis pane antur maha ja astu ligemale!"

Sepp tegi, kuida kästud.

"Heida põlwili!" ütles komtur.

Ühe filmapilgu jäi sepp wiivitama; siis nõtkus ta mõrudal näol ühe põlwe peale. Komtur andis talle kerge kõrwalopsu ja ütles:

"See olgu wiimne kõrwalops, mis sa kui pärisori tõrkumata pibid kannatama. Kui waba mees ei tohi sa ennast kellegist enam liiia lasta. Tõuse üles ja wõta oma priiuselkivi."

Komtur wõttis laualt pitseriga ehitud pergamendi ja andis ta Willu kätte. Siis raputas ta õnne soowides sepa kätt.

Willu käsi wärises, kui ta kalli priiuselkirja pöue pistis; komturi heldus oli tema pehmet südant nii sügawasti liigutanud, et ta waewalt pisaraid suutis sumbutada. Mitte üht sõna ei saanud ta suust wälja. Komtur oli tüüri aega wait ja waatas nagu midagi oodates sepa otse.

"Müüd oleme taha," ütles komtur wiimaks tumedalt.

"Sina oled mind surmast, mina find orjusest päästnud. Soome lepingu liik!"

Sepp wöttis karika, mida talle pakuti, lofsutas poole wiina maha ja jõi teise poole ühe lonksuga ära. Müüd alles pääsüd ta keelepaelad wallali.

„Tänu Teie, komturi herra, priiuse ja hea lonksu eest,“ ütles ta sügawas liigutuses. „Praegu leian wae-walt sõnu oma tänu tunnistuseks, aga edespidi, wõib olla peagi, tahan seda teoga tunnistada. Müüd palun efiti wana auandmise märgiks selle ankrutäie marjawiina, millest paremat maa peal ei ole, wastu wõtta ja kohe katfuda.“

„Näita fria!“ ütles komtur.

Willu tegi ankru lahti ja walas peekrid täis. Wiin oli tõmmukat karwa, imehea lõhnaga.

„Ega fiin kihwti sees peaks olema?“ ütles üks ordu-rüütel pool naljatades, pool tõsiselt.

„Ei ole,“ finnitask komtur. „Ma tunnen seppa!“

Ta pani peekri huulte külge ja jõi ta wahet pida-mata tühjaks.

„Imeline wiin!“ ütles ta keelt lafsutades. „Su fiin on nii kallisk, et ma seda tasumata ei wõi jätta. Tule, ma kingin sulle ühe asja, mis sinu kingi wääriline on. Teie, orduwennad, olge tunnistajateks, et ma sepast kitsim ei ole. Sähme kohe!“

Komtur wöttis lauall lühtri wahaküünlaga ja läts eel, sepp ja rüütlid tema järel. Nad sammusid pikast trepist alla ja läksid mitmest wõlwalusest läbi. Komtur keeras wiimaks ühe raudukse lahti, mille läbi nad mada-lasse, sumbunud õhuga täidetud ruumi astusid, kus waha-küünal waewalt põleda juutis. Tagumises otsas olid laks pakfu sammast, mis niisket, hallitanud kiwivõlwi kandfid. Komtur käsisk seppa sammaste wahete astuda ja terawasti tagumist seina filmas pidada. Sepp täitisk

wastu tahtmist käsku. Ta süda oli arusaamata põhjusel walutama hakanud. Tähendatud kohal ei näinud ta muud kui luku taolist wigurit, mis seinä sisse oli müüritud. Wigur oli kentsakas ja sepp hakkas teda asjatundlikult uurima, ilma et õiget aru kätte oleks saanud.

„Kas hakkad nüüd aimama, mis ma sulle kinkida tahan?“ küsis kumtur ta selja taga.

„Ei sugugi,“ wastas sepp rõhutatud häälel. Ta kõri oli kinni nõõritud.

„Ma kingin sulle elu, mäsajal!“ müristas kumtur hirmsa häälega.

Samal filmapilgul hakkas wigur sepa filma ees liikuma, põrand wajus ta jalge alt ja sepp tundis ennaft maa alla kukkawat.

Kui Willu kohmetusest toibus, ei näinud ta kusagil enam vähemat walguse kiirt. Sumbunud õhk ja mäda-hais panid teda läkastama. Enese all tundis ta poriga segatud märga põhku olewat ja kätega ümber katsudes leidis ta ennaft nelja kitsa kiwiseina wahelt. Ta kargas püsti ja firutas käed üllespoole, aga sõrmed ei ulatanud lakke. Ta katsus ronida, aga seinad olid nii libedad, et sõrmed kuhugile kinni ei hakanud.

Sepp ei wõinud enam kahewahel olla: ta oli sügawa, pimeba hana põhjas.

Silmapilguks tegi mõte, et ta ennaft kawalast riüütlift nagu rumal laps petta lastnud, sepa mõistuse segaseks. Ta tagus ruskatega wastu seinu, et weri taga, kiskus enese karwu ja karjus hirmsasti. Kui teha wäsinud ja aru jälle selginud oli, istus Willu maha, mattis pea käte wahele ja himustas surra. Surm ei tulnud, waid tuim, tundmuseta ja himuta olek, mis uni ei olnud. Kui kaua see kestis, sellest ei wõinud sepp enesele aru anda. Kord

arwas ta kauget, tumedat hädakisa kuulwat. Jälle fargas sepp piusti, peffis rufikad wastu seinä weriseks, katsus karates laste kinni hakata ja hüüdis Jumalat ja inimesi appi. Keegi ei kostnud. Rauge kisa lõppes pea ja sepa ümber wältas jälle hauawaitus.

13.

Zoomapäewa on eestlased wanast jaati õnnetuse päewaks pidanud. „Zoomas“ tähendab mõnes kohas otsekohe surma ja hukatust, ja „Zooma kange käsi“ on kati. Olut ei juletud sel päewal teha, sest et Zoomast, see on surma, tõrde kardeti pugewat.

Wara hommitul tõmmati Wiljandi lossi wäraw üles ja piff rida regesid, wiljakotid peal, sõitsid lossi õue. Wooriwedajad löid filmanähtawalt kohtuma, kui kõiki rüütlid ja sõjamehi juba nii wara wäljas nägid. Suurem hulk regesid oli weel wärawa taga, kui wiimane korraga maha lasti. Sõjamehed kargasid nüüd igast küljest wooriwedajate kallale; need jõudsid waewalt ehmatuse pärast karjatada, kui nad juba tükkideks raiutud olid. Nüüd hakati kottisid odadega läbi pistma. Mõnest kottist katjusid mehed wälja ronida, aga waewalt tuli kusagil pea nähtawale, kui ta ka kohe puruks löödi. Jäätanud õues firisesid sooja were ojad. Saawatute ja surijate hädakisa pani õhu wärisema. Kisa ei kestnud kaua, sest odad ja mõõgad tegid agarasti waigistamise tööd.

Üks ainuke regi, nimelt kõige esimene, oli werest puhtaks jäänud. Kee peal olid kolm kotti, aga neid ei olnud sõjamehed läbi pistnud, ainult kottide suud kõwasti

finni nõõrinud ja ree wahi alla pannud. Kui tapmise töö lõpetatud oli, käs kis komtur Risti Krööta wälja tuua, kes wärawawahi kambrikeses wangis oli. Uneta öö, kuulnud surmatõisa ja kole waade ta filmade ees olid Krööda nii nõrgaks teinud, et ta sulaste toetusel waewalt jalgu suutis liigutada. Teda talutati puutumata jäänud ree juure.

„Sinu poeg on armu leidnud,“ ütles komtur lahkesti. „Sa wõid weel wiimast korda teda waadata, enne kui ta wangitorni heidetakse, kust pääsemist ei ole. Sulased, tõmmake mehed kottidest wälja!“

Rottide suud seoti lahti, wõeti seesolewate talupoegade käest mõõgad ja kirwed ära ja kisuti neid endid karwupidi kottidest wälja. Üks langes kohe põlwilt ja hakkas lõbisesedes armu paluma. Teised jäid, pead norus, seisima ja ootasid tummalt surmahoopi. Krööt wahtis pärani filmil nende otsa. Priidut ei olnud nende hulgas!

„Kus Risti Priidu on?“ küsis komtur kulmu kortjutades.

„Siimu Madise ree peal ta wist oli,“ ütles üks talupoegadest pool tahtmata.

„Kus see regi on?“

Mees tähendas käega ühe ree peale, mis werest nõretas.

„Eks ta pidanud esimese ree peal olema?“ ütles komtur tumedalt.

„Eks ta esiotsa olnud küll esimese ree peal, aga meie weomees tahtis kõigist julgem olla ja ajas teistest mööda,“ seletas talupoeg.

Krööt tuihus näidatud ree juure. Esimesest kottist rippus mees poole kehaga ree tiiwalt maha. Pea oli

lõhki raiutud ja käharad juukses täis tarretanud werd. Arvõõt tõstis furnu pea üles...

„Su isa ja ema on sind tapnud!“ karjatas ta järsku ja kukkus sinna samasse maha. Sõjamehed tõstsid ta üles ja leidsid, et ta nägu niisama külm ja tarretanud oli kui see, mida ta kõvasti käte wahel hoidis. Surm oli Priidu igawesest wangipõlwest lahti mõistnud ja ema ning lapse niisuguse sidemega ühendanud, mida miski efsitus ega wiha enam ei lahuta.

Eestlaste suur mäts lõppes hoopis õnnetul wiisil. Mõõd, nälg ja kätt murdsid poole rahwast maha; järeljääjad paendusid weel raskema ilke alla. Kõige kauemalt ja wisamalt panid saarlased wastu; aasta pärast olid ta nemad wõidetud, ühekstuhat inimest surmatud, nende „kuningas“ jalgupidi üles poodud ja wiimsed wabaduse riismed nii siin kui mannermaal raudse luuaga wälja pühitud. Rahu walitses jälle kõigel Siwi- ja Eestimaal, mis nüüd mõlemad Saksa ordu raste käe all õhtasid. Maa imes wereofjad enese fisse ja tuul laotas furnuhaisu laiali.

Sepal Willul oli priiusekiri põues, aga ta oli igawene wang, kes elu otsani enam päewawalget näha ei saanud. „Uga mis seal palju kurta? Tema lugu ei olnud pahem kui terve rahwa lugu, kelle wangipõlweks raste orjus oli ja kelle elutaewast ebausks, toorus ja wiletsus pilkase pimedusega katfid. Sepp Willu unustas taewa tähtede läike, lilledede lõhna ja lindude laulu; tema rahwas on oma terve ajaloo ära unustanud.“

Sepal oli wisa elu. Talle anti wähe ja wiletsat toitu, aga ta ei furnud nälg. Ta hingas igapäew lämmastawat hauaõhku ja magas pori sees, aga ta jäi

ikka elusse. Ta liikmed läksid tuimaks, kõik tundmused tõntsiks, ta oli ammugi peast nõdraks läinud, aga ta elas siiski.

Weel mitu ja mitu aastat pärast suurt mäsu käis üks wanatüdruk, teda Risti Maieks kutsuti ja lollakaks arwati, kord nädalas lossis, kuhu ta oma waba talukoja peale pandud maksu wõiga ja munadega tabus. Ta ei unustanud millalgi sõjameestelt ja sulastelt küsida, kas igawene wang Willu weel elab? Kümne aasta jooksul sai ta ikka wastuseks, et wang weel elus, ja igakord läks siis lollaka tüdruku nägu rõõmsaks.

Ühel päewal öeldi talle, et Willu olla surnud. Mai puhkes suure häälega nutma ja tõttas surnud wangi keha omale paluma. Selleaegne komtur — see oli juba kolmas pärast ammu surnud Herike't — oli hea südamega mees ja käsits lollaka wanatüdruku palwet täita. Wangi surnukeha tõmmati august ja pandi Maie ree peale. Waewalt oleks keegi neid rohelist ja musta nahaga kaetud luid endise sepa Willu riismeteks tunnistanud! Mai ei olnud filmapilkugi kahewahel. Ta peitis surnukeha pehmesti õlgede peale, paitas tänades komturi põlwi ja sõitis kodu poole. Seel wõttis ta latte surnu näolt, filitas teda õrnalt, naeratas kurblikult ja ümises:

„Kuda wõisid sa mõelda, et mina tõesti sind põlgan ja teda armastan? Oh sa rumal, rumal Willu! — Rui ma seda ei oleks ütelnud, siis oleksid sa minu eest otsekohe surma läinud. . . Kuda wõisin mina sind põlata, kallis Willu? Ma tahtsin ju, et sina mind pidid põlgama ja minu tühja pärast oma kallist elu mitte raistama. Kas sa sest ilmaski aru ei saanud? . . . Oh Willu, Willu! . . . Sa põlgasid mind tõesti ja surid mind põlates. Mis pärast surid sa, mu ainuke Willu? Mispärast?“

